Această carte este
în egală măsură rezultatul muncii
noastre și a lor.
Cu mulțumiri!
16.05.2020
S.Țerna

MINISTERUL
EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII

MUZEUL NAȚIONAL DE
ISTORIE A MOLDOVEI

Biblioteca „Tyragetia”
XXXI

STANISLAV ȚERNA, MARIANA VASILACHE

FIGURINELE ANTROPOMORFE DIN ETAPA CUCUTENI A

DIN INTERFLUVIUL PRUTO-NISTREAN

(în baza colecțiilor Muzeului Național de Istorie a Moldovei)

ANTHROPOMORPHIC FIGURINES FROM CUCUTENI A STAGE

FROM THE PRUT-DNIESTER INTERFLUVE

(the collections of the National Museum of History of Moldova)

Chişinău 2019

Capitolul I

CERCETAREA ETAPEI CUCUTENI A ÎNTRE PRUT ȘI NISTRU – CONSIDERAȚII GENERALE

Epoca eneolitică din spațiul est-carpatic se impune, prin realizările sale de excepție, drept una din cele mai complexe perioade ale preistoriei europene și universale.

Cultura Cucuteni-Tripolie cunoaște o cercetare de mai bine de un secol iar rezultatele acestor investigații au constituit substanța pentru mai multe monografii, cataloage, sinteze și articole. Deși subiectul acestei publicații îl constituie doar o categorie a descoperirilor care reprezintă această cultură, plastica antropomorfă, o caracterizare generală a etapei Cucuteni A - Tripolie B1, prin includerea datelor despre încadrarea cronologică, dimensiunile, amplasarea și organizarea spațială a așezărilor, cultura materială ș.a. ni se pare binevenită.

Cadrul cronologic al culturii Cucuteni-Tripolie rămâne a fi încă una dintre problemele cele mai discutate în ceea ce privește civilizația eneolitică din sud-estul Europei, iar etapa Cucuteni A nu face excepție de la această realitate. Cu toate acestea, multitudinea de păreri și opinii gravitează în jurul perioadei sfârșitului mil. VI - înc. mil. III a. Chr.

Chapter I

THE INVESTIGATION OF THE CUCUTENI A STAGE BETWEEN PRUT AND DNIESTER – GENERAL CONSIDERATIONS

The Copper Age of the East-Carpathian region is imposed, through its exceptional achievements, as one of the most complex periods of European and universal prehistory.

The Cucuteni-Tripolye culture has been researched for over a century and the results of these investigations provided the backbone for many monographs, catalogues, syntheses and articles. Although the subject of the current catalogue is only one category of the discoveries that represent this culture, the anthropomorphic plastic art, we consider necessary to make in this chapter a brief general characterization of the Cucuteni A - Tripolye B1 stage by including some data on its chronological framing, material culture, dimensions, location and spatial organization of settlements.

The chronological framework of the Cucuteni-Tripolye culture remains one of the most discussed issues regarding the Copper Age civilization from south-eastern Europe, and the Cucuteni A stage is no exception to this reality. At this moment, the multitude

(Müller, Rassmann 2015; Mantu 1998; Mantu 2010; Bem 2010). Majoritatea cercetărilor și datelor obținute în urma analizelor de laborator prezintă date care, în funcție de eșantion, așezare „învechesc" mai mult sau mai puțin cronologia acceptată în mediul științific.

Pe baza datelor radiometrice de care dispunem în momentul de față, se poate spune că această cultură a evoluat între 5100 BC (Precucuteni - Tripolie A) și 3000 BC (Horodiștea-Folteşti - Tripolie C2) (Müller 2015, 2). Etapa Cucuteni A cu cele patru faze ale sale de dezvoltare ocupă, conform datelor publicate de cercetătorii menționați mai sus, perioada 4550-4200 cal BC. Desigur, pentru numărul de situri cunoscut doar în spațiul carpato-nistrean (cca 790, apud Brigand et al. 2014), raportat la o perioadă de 300-350 ani, aceste date ne oferă doar un reper cronologic relativ. Pentru o racordare clară la spațiul și perioadă indicată, este necesar un număr mai mare de date radiocarbon și nu doar.

Cercetarea așezărilor cucuteniene în spațiul pruto-nistrean începe în 1909 (Ernst von Stern, așezarea de la Petreni, s. Sofia, r-nul Drochia) (Sorochin 2002, 24) și continuă, cu întreruperi sau perioade mai active, pe toată durata sec. XX. Informații despre investigațiile periegetice sau săpăturile realizate de cercetători locali sau din afara țării, au fost reflectate în numeroasele publicații dedicate acestui subiect (Пассек 1961; Sorokin 1997; Palaguta 2007).

O perioadă mai intensă în ceea ce privește activitatea în teren o constituie sfârșitul anilor '40 - anii '60 când, într-un timp relativ scurt sunt descoperite

of opinions revolve around the end of the 6th millennium - begin of 4th millennium BC (Müller, Rassmann 2015; Mantu 1998; Mantu 2010; Bem 2010). The determinations from last decades generally tend to make the Cucuteni-Tripolye chronology "older", changing respectively the framework accepted in archaeological publications.

Based on the radiometric data we have at the moment, one can postulate that this culture evolved between 5100 cal BC (Precucuteni - Tripolye A) and 3000 cal BC (Tripolye C2) (Müller 2015, 2). The Cucuteni A phase with its four subphases corresponds, according to the data published by the researchers mentioned above, to the period of 4550-4200 cal BC. Of course, the amount of radiocarbon data is very low when compared to the quantity of sites known only in the Carpathian-Dniester region (ca. 790, according to Brigand et al. 2014). Further absolute-chronological determinations are necessary in order to get deeper insight into habitation dynamics from the respective time and space.

The research of the Cucuteni-Tripolye culture in the Prut-Dniester interfluve begins in 1909 (investigations of Ernst von Stern in the settlement of Petreni, nowadays near village Sofia, Drochia district) (Sorochin 2002, 24) and continues, with various intensity, throughout the entire 20th century. Information on these pioneer investigations carried out by local or foreign researchers has been reflected in numerous publications dedicated to this topic (Пассек 1961; Sorokin 1997; Palaguta 2007).

și cercetate prin săpături sistematice un număr mare de așezări cucuteniene situate, cu precădere, în bazinul Nistrului. În această perioadă au fost întreprinse săpături sistematice în așezările de referință ale etapei Cucuteni A: Polivanov Jar, Jura și Ruseștii Noi I.

Investigațiile arheologice în așezările culturii Cucuteni-Tripolie din interfluviul Nistru-Prut, din anii '40 - mijlocul anilor '60, au contribuit la completarea cu date semnificative a informațiilor mai vechi. În urma acestor cercetări, schema periodizării propusă de T.S. Passek în 1949 capătă, astfel, un nou conținut cultural și se apropie de cea elaborată de H. Schmidt și completată ulterior de arheologii români.

Specificul perioadei este marcat de apariția unor studii și monografii de sinteză. Este publicată monografia T.S. Passek, în care sunt prezentate materiale și informații despre stațiunile complexului cultural Cucuteni-Tripolie, acumulate în această perioadă. De asemenea, în lucrare au fost tratate problemele genezei culturii, periodizării și cronologiei relative, relațiilor cu comunitățile vecine etc. (Пассек 1949, Пассек 1961).

În ultimii ani, unele situri cucuteniene au fost și subiectul investigațiilor interdisciplinare. Scanări geomagnetice au fost întreprinse pentru studiul așezării Putinești III (Țerna 2016). În urma analizei și interpretării hărților geomagnetice, au fost confirmate prospecțiunile geomagnetice realizate de V. Dudkin în anul 1989 precum estimarea suprafeței sitului dar și a structurii interne a așezării (Sorokin 1997, 63).

An intense period in terms of field activity is the end of the 1940's - the 1960's when, within a relatively short time, a large number of Cucuteni settlements located mainly in the Dniester basin are discovered and researched. During this decades, systematic excavations were undertaken in some of the referential settlements of the Cucuteni A stage: Polivanov Yar, Jura and Ruseştii Noi I. These investigations contributed significantly to the completion of older data. As a result, the periodization scheme proposed by T.S. Passek in 1949 has been enriched and homogenized with the one developed by H. Schmidt and subsequently completed by Romanian archeologists.

This period is notorious for the appearance of first synthetic studies and monographs. Two most important studies have been authored by T. Passek; they contained all the available information on the Cucuteni-Tripolye sites accumulated at that time. Passek's studies also dealt with problems of cultural genesis, periodization, relative chronology and relations with neighboring communities (Пассек 1949; Пассек 1961).

In recent years, some Cucuteni A sites have also been the subject of interdisciplinary investigations. Geomagnetic prospections have been performed at the Putineşti III settlement (Țerna 2016). They confirmed the results of previous prospections conducted by Dudkin in 1989 and contributed to the determination of the site's area surface and its internal structure (Sorokin 1997, 63).

Capitolului aşezărilor cucuteniene i-a fost acordată o atenţie, dacă nu sporită, atunci una oarecum deosebită. De-a lungul anilor, habitatul cucutenian a suscitat interesul tuturor specialiştilor care intrau în contact cu această civilizaţie eneolitică. Fie ca este vorba de marile aşezări care ocupă teritorii de ordinul zecilor sau sutelor de hectare, fie că se prelucrează doar câţiva metri pătraţi de pământ cu fragmente de lut bătătorit şi unit în ceea ce este interpretat a fi resturile unor construcţii din lemn şi lut, atenţia şi dedarea arheologilor pentru studierea lor rămâne aceeaşi.

În aşezările etapei Cucuteni A din interfluviul pruto-nistrean săpături mai ample au fost efectuate la Cuconeştii Vechi I, Druţa, Putineşti II şi Putineşti III (Sorochin 1997, 75). De asemenea, de cercetări sistematice au beneficiat şi aşezările de la Jura, Duruitoarea Veche I, Ruseştii Noi I, Horodca Mare sau Stolniceni[1].

Comunităţile cucuteniene şi-au construit aşezările respectând un set de criterii comune pentru tot arealul. În general, anumiţi parametri pot fi urmăriţi în încercarea de a caracteriza aceste monumente. Analizând informaţiile deţinute, siturile cucuteniene erau amplasate pe anumite poziţii (terasele înalte ale râurilor, promontorii, malurile joase ale surselor acvatice etc), cu precizarea că mai multe erau situate pe înălţimi sau locuri dominante ce asigurau o bună vizibilitate în jur, dând posibilitatea unei apărări mai uşoare sau a dominării vizuale a unei microzone

[1] Mai multe detalii despre siturile cercetate sunt indicate în capitolul III.

The researchers paid constantly a special attention to the study of the Cucuteni settlements, irrespective of their size. Large scale excavations were carried out also in settlements from the Cucuteni A stage in the Prut-Dniester interfluve. Here, one could name Cuconeştii Vechi I, Druţa, Putineşti II, Putineşti III and Polivanov Jar (Sorochin 1997, 75). The settlements of Jura, Duruitoarea Veche I, Ruseştii Noi I or Stolniceni (Hânceşti district) also benefited from systematic research[1].

The Cucuteni-Tripolye communities organized their settlements respecting a set of criteria which were common for the whole culture's area. They can be characterized by certain certain parameters. Thus, the available informations point out that the Cucuteni A settlements were located in several distinct positions (high terraces of the rivers, promontories, lower shores of the aquatic sources). Many of them were placed on high, dominant relief units that provided good visibility and offered possibility for defense and visual control over the adjacent microzone (Bem 2001). The sites were both permanent and seasonal. For the Cucuteni A stage, the area of the settlements varies between 1 and 40 ha, thus allowing a classification based on this criterion (small sites up to 1 ha, medium sites with an area of 2-5 ha, large sites with an area of 5-10 ha and very large sites exceeding 10-20 ha). There was

[1] More details about the sites, the investigated features, their chronology as well as a short description of the find assemblage will be made in chapter III.

(Bem 2001); structuri similare şi durată (permanente şi sezoniere). Pentru etapa Cucuteni A, suprafaţa aşezărilor variază între 1 şi 40 ha, permiţând, astfel, o clasificare în baza acestui criteriu (mici până la 1ha, medii între 2-5 ha, mari între 5-10 ha şi foarte mari, peste 10-20 ha) dar şi al unuia nu mai puţin important în înţelegerea structurii sociale a acelor comunităţi – ierarhia (principale şi secundare) (Monah, Cucoş 1985, 40-51; Lazarovici 2007, 160).

Gh. Lazarovici menţionează în una din lucrările sale faptul că aşezările cucuteniene ar fi avut un plan prestabilit în ceea ce priveşte organizarea internă, amplasarea locuinţelor şi principiile de orientare a acestora (Lazarovici 2007, 171). Dispunerea locuinţelor în şiruri paralele este caracteristică şi pentru aşezarea de la Putineşti III – 95 construcţii dispuse pe trei şiruri paralele care ar fi avut spaţii „sociale" între case (curţi) sau nu (Sorochin 1997, 30).

Locuinţele cucuteniene reprezintă amenajări sau construcţii complexe. Cercetătorii au studiat atât locuinţe de suprafaţă cât şi adâncite în pământ (bordeie şi semibordeie). În aşezările fazei Cucuteni A au fost atestate ambele tipuri de locuinţe. După dimensiuni, locuinţele de suprafaţă se împart în trei categorii: 1) mici (15-50 m²), mijlocii (50-100 m²) şi mari (peste 100 m²). Cea mai mică locuinţă a fost descoperită la Duruitoarea Nouă (L3; 16 m²). Locuinţe mai mari au fost descoperite la Duruitoarea I şi la Putineşti III (L2; 132 m²) (Сорокин 1990b). După cum s-a menţionat, un element esenţial al structurării staţiunilor a fost grupul de

also a certain hierarchy of sites which is important for understanding the social structure of the Cucuteni communities; thus, researchers have identified both main and secondary settlements (Monah, Cucoş 1985, 40-51; Lazarovici 2007, 160).

Gh. Lazarovici mentions in one of his works that the Cucuteni settlements display a predetermined pattern regarding the internal structure, the location of the houses and the principles of their orientation (Lazarovici 2007, 171). The organization of houses in parallel rows is also characteristic for the settlement of Putineşti III, which comprised 95 constructions arranged on three parallel rows (Sorochin 1997, 30).

The Cucuteni architecture is characterized by complex constructions. In the Cucuteni A stage, both surface dwellings and pit-houses were discovered and investigated. In terms of size, the surface dwellings can be divided into three categories: 1) small (15-50 m²), medium (50-100 m²) and large (over 100 m²). As regards the Prut-Dniester interfluve, the smallest house was discovered at Duruitoarea Nouă (house no 3 of 16 m²) while larger houses were attested at Duruitoarea I, Druţa I (house no. 2 of 111 m²) and Putineşti III (house no. 2 of 132 m²). An essential element of the settlement layout was the presence of house groups, which usually consisted of a large house and 2-3 or more small and medium-sized houses.

The investigated surface dwellings displayed a rectangular shape. The

locuințe, care consta, de regulă, dintr-o casă mare și 2-3 sau mai multe locuințe mici și mijlocii, un așa-numit „cartier".

Locuințele de suprafață degajate integral în așezările din Basarabia au forma rectangulară. Pereții locuințelor erau construiți din carcase de lemn, structuri împletite din nuiele care se sprijineau pe pari. Resturile acestor structuri au fost deseori detectate în cazul cercetării locuințelor, iar în urma documentării amprentelor pe care nuielele le-au lăsat în lutul ars, au putut fi realizate anumite estimări despre modalitatea și direcțiile în care s-au prăbușit pereții odată cu colapsul construcției.

Amenajări interne au fost depistate în toate locuințele care au fost cercetate. Instalații cu funcționalitate practică clară: „mese", lavițe, vetre și cuptoare (Sorochin 1997).

Descoperite în urma cercetărilor sistematice ale așezărilor sau în sondajele de mici dimensiuni, dar și identificate pe hărțile geomagnetice, gropile menajere sunt un alt complex definitoriu și care, în virtutea caracterului, furnizează mai multe informații despre viața și activitatea celor care le-au utilizat decât setul de date care poate fi prelevat în urma studiului unei locuințe terestre. Semnalate în așezările de la Duruitoarea Nouă, Putinești III (Hofmann et al. 2016, 20), gropile din stațiunile menționate, de obicei au forma rotundă cu diametrul ce variază între 1-2 m și adâncimea între 0,7-1,0 m și, de regulă, sunt situate pe o latură sau într-un colț al casei.

Locuințele semiadâncite, bordeiele, s-au întâlnit într-o etapă a cercetării mai ales în zona cuprinsă între Nistru

walls of the dwellings were made of wooden poles interwoven with reeds. The remains of these structures were often recorded during archaeological excavations; the systematic documentation of imprints left by wooden structures in the clay allowed the researchers to reconstruct the way in which the walls of each building collapsed.

All the investigated houses contained interior structures such as "tables", fireplaces, ovens and benches (Sorochin 1997).

Another typical feature type are the household pits, detected both during excavations and by means of geophysical prospections. Since each pit is a dugout feature which was not exposed to secondary burning, they provide more information about the life and activities of the inhabitants of each settlement, when compared to above-ground dwellings. Such pits have been reported in the settlements of Duruitoarea Nouă and Putineşti III (Hofmann et al. 2016, 20). Located by one side or in the corner of the house, they have usually a rounded shape with the diameter of 1-2 m and a depth of 0.70-1.0 m.

Dugout pit-houses have been encountered especially in the area between Dniester and Prut (Sorochin 1993, 78-79; Sorochin 1994, 77), in the south of Romanian Moldova and in Transylvania (Lazarovici 2007, 177). They display various sizes and shapes, with vertical or inclined walls, often provided with access structures (steps) and interior installations. Such features have been identified

și Prut (Sorochin 1993, 78-79; Sorochin 1994, 77), în sudul Moldovei și în Transilvania (Lazarovici 2007, 177).

Acestea reprezintă amenajări de dimensiuni și forme variate, cu pereții verticali sau în pantă, cu structuri de acces (trepte) și instalații interioare și au fost identificate în așezările de la Putinești II, Putinești III și Cuconeștii Vechi I (Sorochin 1997, 15).

În rândul cercetătorilor este acceptată teoria conform căreia etapa Cucuteni A a fost o perioadă de criză. În acest context, s-a încercat argumentarea existenței structurilor defensive care ar fi protejat comunitățile de atacuri și le-ar fi permis să riposteze. Cercetările sistematice și prospecțiunile geomagnetice (Hofmann et al. 2016; Asăndulesei et al. 2012; Mischka et al. 2015) au confirmat existența unor structuri cărora le-a fost atribuit rolul de fortificație.

Amplasarea unor așezări ale etapei Cucuteni A în locuri dominante, care le ofereau protecție naturală, a condiționat și amploarea lucrărilor de fortificare, dimensiunile și complexitatea sistemelor. O așezare prevăzută cu un șanț de apărare este Putinești III (Hofmann et al. 2016), iar un sistem de două șanțuri de apărare este menționat la Cuconeștii Vechi (Sorochin 2002, 48; Lazarovici 2007, 167). Investigații geomagnetice realizate în 2009 în situl de la Cobani, raionul Glodeni (Rassman et al. 2016, 66) au identificat trei anomalii (șanțuri). Primul, din interior, împrejmuia o suprafață de 2,5 ha, iar cele două șanțuri exterioare, o suprafață de 4,5 ha (Țerna 2016, 213). Cercetări arheologice recente în cadrul sitului au furnizat

in the settlements of Putineşti II, Putineşti III and Cuconeştii Vechi I (Sorochin 1997, 15).

Nowadays, a widely accepted theory is that the Cucuteni A stage witnessed a period of crisis. In this regard, one of the arguments is the existence of defensive structures that would have protected the settlement's inhabitants from attacks. Such enclosures have been attested both by means of excavations and geomagnetic prospections (Hofmann et al. 2016; Asăndulesei et al. 2012; Mischka et al. 2015).

The location of Cucuteni A settlements in dominant places, which offered them natural protection, conditioned the extent, dimensions and complexity of the fortification earthworks. A defense system has been recorded for the settlement of Putineşti III (Hofmann et al. 2016), while a system of two defense ditches is mentioned for Cuconeştii Vechi (Sorochin 2002, 48; Lazarovici 2007, 167). Geomagnetic investigations conducted in 2009 at the site of Cobani, Glodeni district (Rassman et al. 2016, 66) allowed the identification of three ditch-like anomalies. The first, inner ditch, enclosed an area of 2.5 ha and the two outer ditches enclosed an area of 4.5 ha (Țerna 2016, 213). Recent archaeological investigations at the site have provided ceramic material attributed to Cucuteni A stage (Bodean et al. 2019). It remains so far unclear whether the layout of these defensive systems reflects an inner chronological evolution of the site.

The lithic industry of the Cucuteni communities used both local and im-

material ceramic atribuit etapei Cucuteni A (Bodean et al. 2019). Dacă aceste sisteme defensive descoperite la Cobani delimitau așezarea și indicau dezvoltarea acesteia odată cu evoluția cronologică, rămâne o problemă deschisă care va fi rezolvată doar prin cercetarea acestor structuri.

Industria litică a comunităților cucuteniene s-a axat pe utilizarea materiilor prime locale cât și de import. Piese din silex de culoare neagră, gri, gri-translucid, gri cu intruziuni albe, de proveniență locală, din sursele aflate pe râurile Nistru și Prut, au fost descoperite în fiecare dintre siturile cercetate în spațiul pruto-nistrean. Tipologia acestora prevede lame, lamele, gratoare, nuclee și așchii, piese retușate sau doar cu urme de utilizare. Cantitativ mai puține dar totuși prezente în seturile de piese litice, vârfurile de săgeată din silex sunt cunoscute în cadrul colecțiilor arheologice de la Cuconeștii Vechi I, Putinești II, Putinești III, Druța I (Sorochin 2002), dar și Stolniceni (Arnăut, Ursu-Naniu 2013). Deși într-o cantitate mai mică, au fost descoperite și piese din silex de culoare maronie, de proveniență dobrogeană. Unelte confecționate din silex dobrogean au fost descoperite în așezarea Ruseștii Noi I (Маркевич 1970, 58).

În categoria uneltelor de muncă litice trebuie menționate și topoarele, teslele, râșnițele, frecătoarele etc., lucrate din silicolit, șist sau gresie. Importante pentru înțelegerea spectrului de activități practicate de comunitățile cucuteniene, aceste piese sunt identificate în siturile etapei A, în interiorul locuințelor sau în afara lor. Piesele provenite

ported raw materials. Flint items of black, gray, gray-translucent or gray with white intrusions raw material, coming from local sources on the Prut and Dniester rivers, were discovered in each of the sites investigated in the region. The flint assemblage includes blades, bladelets, scrapers, cores and flakes, retouched items, items with use traces. To a lower but still significant extent, arrowheads are also known, found at sites like Cuconeştii Vechi I, Putineşti II, Putineşti III, Druţa I (Sorochin 2002) or Stolniceni (Arnăut, Ursu-Naniu 2013). Imported Dobrogean flint has been discovered in the settlement of Ruseştii Noi I (Маркевич 1970, 58).

The polished stone assemblage includes axes, adzes, grinders and querns made of silicolite, shale or sandstone. They are found both inside dwellings and outside them. The polished stone items from the Prut-Dniester interfluve were partially published in the studies of Victor Sorochin (Sorokin 1997; Sorochin 2002); still, many of them are mentioned only in excavation reports and have to be introduced into scientific circuit (Маркевич 1976; Маркевич 1982; Пассек 1955; Сорокин 1981; Сорокин 1990; Черныш, Маркевич 1976).

Another valuable raw material for tool-making were the animal hard tissues: bone and antler. The spectrum of these items includes earth-digging tools made of antler, implements for leather processing (spatulas, pointed tools, retouching tools), handles or vessels (Sorokin 1997; Sorochin

din siturile cercetate în spațiul pruto-nistrean au fost publicate, parțial, în lucrările lui Victor Sorochin (Sorokin 1997; Sorochin 2002) dar mare parte rămân a fi menționate doar în rapoartele de săpătură și urmează a fi publicate (Маркевич 1976; Маркевич 1982; Пассек 1955; Сорокин 1981; Сорокин 1990; Черныш, Маркевич 1976).

La confecționarea uneltelor nu au fost omise nici materiile dure animale: osul și cornul. Fie că erau unelte de prelucrare a pământului realizate din corn de cerb, săpăligi, fie ustensile de prelucrarea a pieilor: spatule, sule, retușoare sau împungătoare, dar și mânere sau vase, acestea s-au descoperit în cantități semnificative în siturile cucuteniene din spațiul pruto-nistrean și au fost introduse atât în rapoartele de săpătură redactate cât și în studiile dedicate acestui aspect (Sorokin 1997; Sorochin 2002)[2]. Piesele de podoabă realizate din colți de mistreț sunt întâlnite în complexele cucuteniene menționate în lucrare, de exemplu, în așezările de la Ruseștii Noi I (Маркевич 1970, 65) Cuconeștii Vechi I, Putinești II, Putinești III (Sorochin 2002).

Piese de cupru au fost descoperite la Ruseștii Noi (Маркевич 1970, 65). Din ele fac parte sule, ace, cârlige de pescuit (Sorochin 1997, 20-21).

Prelucrarea argilei și transformarea acesteia în vase sau figurine pare să fi fost „o obsesie" (Dan Monah) pentru comunitățile cucuteniene din tot arealul. Concluzie care vine în urma ana-

[2] Pentru analogii despre tehnologia prelucrării materiilor dure animale, mai multe în Vornicu-Țerna 2018.

2002)[2]. Adornments made of boar tusk have been found in the settlements of Ruseştii Noi I (Маркевич 1970, 65) Cuconeştii Vechi I, Putineşti II, Putineşti III (Sorochin 2002).

Copper items have been discovered at Ruseştii Noi I (Маркевич 1970, 65). The finds include awls, needles, fishing hooks (Sorochin 1997, 20-21).

The processing of the clay and its transformation into vessels or figurines seems to have been "an obsession" (Dan Monah) for the Cucuteni communities throughout the region. This conclusion comes from the analysis, study, classification and processing of Cucuteni ceramics. Indeed, it seems that the craft of pottery-making was a privilege for the Cucuteni population. The characterization of the potter's craft seems to be the easiest and, at the same time, one of the most complex and complicated research problems. The path taken by the Cucuteni craftsmen to obtain their beautiful vessels is long enough and complicated.

Starting with the choice of the place for raw material acquisition and continuing further with the processing and various shaping of clay, the potter's work followed an entire algorithm that had to be respected.

The identification (or localization) of clay sources for acquiring raw material directly influenced the quality of the vessels. Thus, most of the specialists who have dealt with Cucuteni ceramics, defined a set of criteria for choosing the

[2] For analogies see Vornicu-Țerna 2018.

lizei, studierii, clasificării și prelucrării ceramicii cucuteniene. Posedarea meșteșugului olăritului de către purtătorii acestei culturi pare să fi fost, într-adevăr, un privilegiu. Caracterizarea meșteșugului olăritului pare a fi cea mai ușoară și, totodată, una dintre cele mai complexe și mai complicate probleme. Calea urmată de către cucutenieni până la obținerea frumoaselor vase este una suficient de îndelungată și complicată.

Începând cu alegerea locului de unde putea fi preluată materia primă, cu prelucrarea acesteia și modelarea în varii forme, lucrul olarului prevedea un întreg algoritm ce se cerea respectat.

Identificarea (sau localizarea) lutăriilor și obținerea materiei prime avea legătură directă cu caracterul și calitatea vaselor. Astfel, majoritatea specialiștilor care s-au ocupat de ceramica cucuteniană recunosc un șir de criterii în vederea alegerii lutului pentru confecționarea vaselor. Sedimentele argiloase de loess iluvial formate în urma revărsării râurilor Prut și Nistru au fost acceptate de cercetători a fi unul din primele și cele mai importante locuri de unde putea fi dobândită materia primă (Alaiba 2007, 48). Aceste sedimente aveau o structură măruntă ceea ce permitea olarului să obțină vase de o calitate înaltă și un aspect îngrijit.

Pasta de lut trebuie să se fi obținut în condiții similare celor contemporane, presupunând un proces îndelungat și elaborat (Alaiba 2007, 49). În procesul tehnic „complicata operație a dospirii și frământării era decisivă pentru calitatea pastei și, în final, pentru calitatea vaselor din pământ" (Alaiba 2007, 49).

appropriate clay. The clay sediments of alluvial loess formed after the discharge of the Prut and Dniester rivers are considered as one of the first and most important places from which the raw material could be obtained (Alaiba 2007, 48). These sediments had a fine texture which allowed the potter to obtain high quality vessels.

The clay paste must have been obtained under conditions similar to the contemporary ones, assuming a long and elaborate process (Alaiba 2007, 49). Within the technical process, "the complicated operation of wedging and kneading was decisive for the quality of the paste and, subsequently, for the quality of the clay vessels" (Alaiba 2007, 49).

In order to prevent cracking and deformation of the ceramics during drying and subsequent firing, the potters placed various admixtures in the clay paste. Depending on the type and size of the vessels, different kinds of admixtures were used. These are observable in the texture of pottery fragments obtained from excavations and include crushed shells, sand, chaff, straw, fruit kernels and so on.

A study of the raw materials used for modeling ceramics was made by A.A. Bobrinskii. According to him, the mixtures used in the clay paste reflect the process of interaction between different communities (Alaiba 2007, 50).

"Of all the phases through which the clay passes until it becomes a vessel, modeling is the most impressive" (Alaiba 2007, 50). All the researchers dealing with Cucuteni pottery drawn atten-

Ca să preîntâmpine fisurarea și deformarea vaselor în timpul uscării și, ulterior, al arderii, olarii utilizau în procesul confecționării vaselor degresanți sau incluziuni. În funcție de tipul și mărimea vaselor erau utilizați degresanți diferiți. Pentru vasele de factură mare au fost utilizate incluziuni de structură mare, respectiv pentru ceramica fină au fost utilizați degresanți de factură mică. Astfel, în procesul cercetării ceramicii, în structura pereților a putut fi identificată scoica pisată, șamota sau nisipul. De asemenea, au mai fost utilizate și amestecuri/resturi vegetale: sâmburi de fructe, fire de paie, pleavă etc.

Un studiu al materiilor prime folosite pentru modelarea ceramicii a realizat A.A. Bobrinski. După el, amestecurile folosite în pastă reflectă procesul de interacțiune dintre diferite comunități (Alaiba 2007, 50).

„Dintre toate fazele prin care trece lutul până ajunge să fie vas, modelarea este cea mai impresionantă" (Alaiba 2007, 50). Toți cei care au studiat ceramica cucuteniană au atras atenția asupra multitudinii de forme și tipuri de vase care, pe parcursul timpului „au răspuns nevoilor comunităților de agricultori cucutenieni și tripolieni" (Alaiba 2007, 50). De importanță similară în caracterizarea ceramicii este și pasta, angobarea, lustruirea, ornamentarea și pictarea vaselor. Despre modalitatea și tehnologia confecționării ceramicii au scris și von Stern (Штерн 1905), T. Passek (Пассек 1949, 1950, 1961), E. Černyš (Черныш 1952), V. Marchevici (Маркевич 1981) ș.a.

tion to the multitude of shapes and vessel types which, over time, "satisfied the needs of the Cucuteni-Tripolye farming communities" (Alaiba 2007, 50). Of similar importance for ceramic studies is the characterization of the clay paste, engobing, polishing and ornamentation of the vessels. The ways and technology of pottery production was analyzed in studies of von Stern (Штерн 1905), T. Passek (Пассек 1949, 1950, 1961), E. Černyš (Черныш 1952), V. Marchevici (Маркевич 1981) and others.

The technology of the modeling of the ceramics was both individual and universal. It implied shaping of vessels by means of successive clay bands; their size depended on the dimensions of the pot and varied from 1 to 5 cm. As a base on which vessels would be modeled served wooden boards covered with pieces of cloth or sprinkled with sand. The outer surface was often polished using stones. All these technological details built a chain respected by each cucutenian potter. The modeling of clay vessels out of successive bands was not the only technique applied. Researchers have also emphasized other modeling techniques such as shaping the vessel from a single piece of clay or out of two previously shaped halves (recorded for large vessels). An overview of the technology of pottery production was made by Palaguta (Palaguta 2007).

After shaping the vessel, its surface was polished. This was probably done using various flint implements or bone polishers which are often found in many of the Cucuteni settlements.

Tehnologia modelării ceramicii era pe cât de individuală, pe atât de universală: creșterea vaselor din benzi de pastă de diferite dimensiuni în funcție de mărimea vasului: 1-5 cm; baza pe care erau modelate acestea: plăci de lemn acoperite cu bucăți de țesătură sau presărate cu nisip; lustruirea cu lustruitoare din piatră, toate acestea formau un lanț respectat de către fiecare olar cucutenian. Modelarea vaselor din benzi de lut nu a fost unica tehnică aplicată. Cercetătorii mai cunosc și procedee de modelare dintr-o singură bucată de lut precum și de închegare a vasului din două părți modelate din timp (este vorba despre vasele de dimensiuni mari). Despre procedeele de modelare a vaselor și tehnologia ceramicii a scris și I. Palaguta (Palaguta 2007).

După formarea vaselor suprafața acestora urma să fie lustruită. Descoperirea de răzuitoare de silex sau lustruitoare din os în multe din așezările cucuteniene vorbește anume despre utilizarea lor în vederea finisării suprafeței vaselor.

Ornamentarea vaselor putea fi realizată atât înainte cât și după arderea vaselor. În funcție de ornament: caneluri, incizii, impresiuni, acestea erau executate în pasta încă umedă a vasului, spații care ulterior puteau fi completate cu vopsea.

După modelare și finisare urma acțiunea de uscare a vaselor, care dura câteva zile. Aceasta se efectua la umbră, la temperatură relativ constantă și în locuri ferite de vânt, pentru a preveni apariția fisurilor în pereții vasului sau spargerea pastei. Nu se exclude nici

The ornamentation of the vessels could be done both before and after firing. Such decoration techniques as grooves, incisions or impressions were applied onto the still wet paste of the vessels. Later, these patterns were sometimes filled with paint.

After modeling, shaping and pre-firing ornamentation followed the action of drying, which lasted for a few days. This was done in shade, at a relatively constant temperature and in places protected from wind, in order to prevent the appearance of cracks or breaks in the walls of the vessel. One cannot exclude that a first firing was realized immediately after drying and prior to painting (Alaiba 2007, 54).

The painting took place both before and after the firing of the vessels. The paints used in this process were of mineral origin and the color depended on the natural qualities of the minerals. Thus, to obtain the white or beige basic colors, kaolinite or "white clay" was used. More precisely, white was obtained from calcium carbonates which, when fired in oxidizing atmosphere, form calcium oxides. The latter, combined with silica from clay, led to the formation of calcium silicate (Alaiba 2007, 44-45). The red color was obtained from hematite. Black was obtained from manganiferous oxide which, when combined with a liant, was transformed into hausmannite after firing the vessels at a temperature not lower than 1000° C (Alaiba 2007, 42-44). As mentioned above, the color variations were determined by the quality of the minerals, and their pres-

posibilitatea ca, după finisarea suprafețelor și uscarea recipientelor, să se fi realizat o primă ardere a lor, abia după care putea fi realizată pictarea vaselor (Alaiba 2007, 54).

Pictarea vaselor avea loc atât înainte cât și după arderea vaselor. Vopselele care se utilizau în acest proces erau de origine minerală și calitățile culorilor au depins de calitatea mineralelor utilizate. Astfel, pentru obținerea culorii albe sau bej, culori de bază, a fost utilizat caolinitul sau „lutul alb". Vorbind în alți termeni, albul s-a obținut din carbonați de calciu, prin ardere oxidantă aceștia dau oxizii de calciu, care, prin combinarea cu silicea din argilă au dus la formarea silicatului de calciu (Alaiba 2007, 44-45). Culoarea roșie era obținută din hematit. Negrul era obținut din oxid manganiferos care, preparat cu un liant se transforma în hausmanită în urma arderii vaselor la o temperatură nu mai mică de 1000°C (Alaiba 2007, 42-44). Variațiile de culoare se datorau, așa cum am menționat și mai sus, calității mineralelor, iar păstrarea lor pe vas era direct dependentă de compoziția chimică a solului în care au fost păstrate de-a lungul timpului. Ornamentul pictat era realizat cu pana sau cu cornul pentru culoare, corn care a fost identificat și în urma tangențelor etnografice. Ca o ultimă etapă în acest lanț de proceduri mai menționăm și lustruirea vaselor. Aceasta se realiza cu ajutorul unor galete de râu, lustruitoare de os tubulare sau, foarte rar, lustruitoare de lut.

ervation on the vessel was directly dependent on the chemical composition of the soil in which they have been laying over time. The painted ornament was applied with a feather or an antler tool (the use of such antler has been also documented in ethnography). As a final step in this chain of procedures we should also mention the polishing of vessels. This was done using river pebbles, bone polishers or, very rarely, clay polishers.

colecții fiind semnalate la Țigănești (394 exemplare – Florescu, Căpitanu 1996) și Scânteia (263 exemplare[5] – Mantu 1993). Din cele opt colecții cu peste 101 statuete, una singură provine de pe teritoriul Republicii Moldova (Putinești III).

Cartografierea siturilor cu figurine și a colecțiilor de diverse dimensiuni (pl. 1) prezintă o prevalare clară a acestora în zona dintre Carpații Orientali și Prut, numărul așezărilor din interfluviul pruto-nistrean sau de la est de Nistru fiind mult mai redus. Acest decalaj este specific etapei Cucuteni A - Tripolie B1 și are două cauze. În primul rând, distribuția generală a siturilor etapei Cucuteni A prezintă o densitate foarte înaltă în bazinele râurilor Siret și Prut (Manzura 2005), ca urmare a diverși factori interni și externi asupra cărora nu vom stărui aici. În al doilea rând, cercetarea etapei Cucuteni A a cunoscut o intensitate mai înaltă în România, decât în Republica Moldova sau în Ucraina, unde eforturile arheologilor s-au concentrat mai mult pe investigarea fazei Cucuteni B1-3 / Tripolie B2, C1 și C2, sau a mileniului IV a. Chr.

Majoritatea statuetelor a fost recuperată în stare fragmentară. Astfel, doar 76 figurine au fost găsite întregi, ceea ce reprezintă 5,1% din total.

[5] Colecția de la Scânteia este, de fapt, mult mai mare, însă nu a fost încă introdusă în circuitul științific.

tioned in various scientific contributions, only 56% (about 1470) have been illustrated and are therefore suitable for morphological or stylistic analysis.

Most of the figurines were yielded by archaeological excavations and a few specimens were recovered from the surface of the settlements. The quantity of statuettes varies from site to site (pl. 1); thus, 34 sites yielded an amount of 2-10 figurines, 16 sites – an amount of 11-50 figurines and 6 sites – an amount of 51-100 figurines. A sample of over 101 figurines was reported from 8 settlements; the largest collections come from Țigănești (394 items – Florescu, Căpitanu 1996) and Scânteia (263 items[5] – Mantu 1993). Of the 8 collections with over 101 statuettes, only one comes from the territory of the Republic of Moldova (Putineşti III).

Mapping sites with figurines and collections of various sizes (pl. 1) displays a clear predominance of them in the area between the Eastern Carpathians and Prut while the number of settlements located in the Prut-Dniester region or to the east of the Dniester is much more reduced. This disparity is specific to the Cucuteni A – Tripolye B1 stage and has two reasons. First of all, the general distribution of Cucuteni A sites shows an extremely high density in the Siret and Prut basins (Manzura 2005), caused by various internal and external factors that will not be discussed here. Second, the investigation

[5] The collection from Scânteia is actually much larger, but it has not yet been introduced in the scientific circuit.

Tehnologie și modelare

Se pot distinge două categorii de pastă utilizate la modelarea statuetelor cucuteniene miniaturale (Monah 2012, 72-73). Prima, mai puțin frecventă, presupune folosirea unui lut obișnuit nepurificat și nepreparat, pasta având un aspect neomogen. A doua, folosită la confecționarea majorității figurinelor, constă dintr-o pastă fină, omogenizată și purificată, similară cu lutul utilizat la modelarea ceramicii fine. De multe ori, după modelare, pe suprafața figurinelor era aplicat adițional un strat subțire de lut fin care asigura fixarea părților componente și servea ca fundal pentru decorare.

Pentru unele figurine din etapa Cucuteni A a fost semnalat un amestec de cariopse în pasta de lut (Monah 2012, 74). De regulă, acestea pot fi depistate grație amprentelor imprimate în lut, pe suprafața sau în interiorul statuetelor sparte. Amprentele au fost lăsate de cariopse de grâu, *Triticum* sau *Hordeum*. Tradițional, se consideră că amestecul boabelor de grâu în pasta reprezentărilor antropomorfe avea rol cultic, simbolizând însămânțarea trupului zeiței în contextul unor ritualuri legate de fertilitate, atât de importante pentru primii agricultori. Alternativ, s-a remarcat (Балабина 1998, 106) că prezența resturilor cerealiere poate avea și o explicație mult mai profană, în sensul în care olarii, preparând argila, puteau adăuga bălegar cu rolul de a spori rezistența termică. Ulterior, în procesul arderii materiei organice din lutul preparat, s-ar fi format diverse

of the Cucuteni A phase had a greater intensity in Romania in comparison to the Republic of Moldova or Ukraine, where the efforts of the specialists have been focused more on investigating the Cucuteni B1-3 / Tripolye B2, C1 and C2 phases, or the 4th millennium BC.

The absolute majority of the statues were recovered in a fragmentary state. Thus, only 76 figurines were found complete, representing 5.1% of the total assemblage.

Technology and modeling

There are two categories of clay paste used for modelling of the miniature Cucuteni A plastic art (Monah 2012, 72-73). The first, less numerous, has a non-homogenous texture and involves the use of ordinary clay which has not been cleaned or prepared. The second, from which most of the figurines were modelled, involves the use of a fine paste, homogenized and purified, similar to the clay used for modeling of fine pottery ware. Often, after shaping the statuette, an additional thin layer of fine clay was applied to the surface of the figurines, ensuring the mutual attachment of the component parts and serving as a background or 'canvas' for ornamentation.

An admixture of cereal caryopsis in the clay paste has been reported for some of the figurines from the Cucuteni A stage (Monah 2012, 74). It has been detected thank to the imprints of seeds found on the clay surface or interior of the statuettes. The imprints were left by wheat caryopsis, either *Triticum* or *Hordeum*. Traditionally, it is considered that

goluri și cavități, printre care regăsim și amprentele de cariopse. Nu ne vom pronunța aici ferm în favoarea uneia dintre cele două ipoteze, dar vom menționa doar că observația cercetătoarei V. Balabina pare a fi mai bine argumentată.

O particularitate tehnologică importantă, cu posibile valențe simbolice o constituie inserțiunile de cupru sau piatră în lutul din care este modelat corpul figurinelor. Deocamdată, se cunosc doar două statuete Cucuteni A cu inserțiuni. Astfel, din nivelul Cucuteni A de pe așezarea eponimă Cucuteni-*Cetățuie* (România) provine partea superioară a unei statuete antropomorfe ornamentată cu incizii unghiulare și arcuite, ultima variantă de decor fiind rar întâlnită pe plastica cucuteniană a etapei respective. În zona centrală a pieptului figurinei, sub gât, a fost observată o inserție mică din cupru, aplicată în lutul moale înainte de ardere (Țurcanu, Vornicu, Geba 2016). Metalul și compoziția lui chimică au fost ulterior identificate prin intermediul spectrometriei de fluorescență X. Mai departe, tomografia computerizată a unei piesei de la Ruginoasa (Pavel et al. 2013), a permis identificarea unei pietricele inserate în zona toracelui, exact în zona inimii. Autorii publicației argumentează plasarea intenționată a obiectului străin în corpul statuetei.

După cum am indicat mai sus, aceste două figurine reprezintă descoperiri singulare în plastica antropomorfă a etapei Cucuteni A. În ceea ce privește ansamblul general al plasticii culturii Cucuteni-Tripolie, cunoaștem alte

the wheat grain admixture in the paste of anthropomorphic representations has a cultic role, symbolizing the 'insemination' of the goddesses' body in the context of fertility rituals which were so important to early farmers. Alternatively, it has been remarked (Балабина 1998, 106) that the presence of cereal remains may have a much more profane explanation. Thus, the potters, when preparing the argil, could add dung of domesticated animals which would increase the thermal resistance of the clay. Subsequently, when the organic matter from the prepared clay burned out during firing, various holes and cavities would have formed, including the caryopse imprints.Here, we will not pronounce firmly in favor of one of the two hypotheses, only mentioning that Balabina's observation seems to be better argued.

An important technological peculiarity of possible symbolic meaning are the insertions of copper or stone in the clay which builds the body of the figurines. At this moment, only two Cucuteni A figurines with such insertions are known. Thus, from the Cucuteni A layer at the the eponymous settlement Cucuteni-*Cetăţuie* (Romania) comes the upper part of an anthropomorphic statuette ornamented with angular and arch-like incisions, the latter decoration type being rarely found on the figurines of the respective stage. In the central area of the figurine's chest, under the neck, a small copper insertion was observed, applied in soft clay before firing (Ţurcanu, Vornicu, Geba 2016). The metal and its chemical composition have been subsequently analyzed by means of X-ray

două analogii: inserțiune de cupru în abdomenul unei figurine Cucuteni B din Ucraina (Burdo 2014) și plasarea a două fragmente mici din același metal în zona frunții unei figurine zoomorfe de la Bulboci, Republica Moldova (Маркевич 1985), datată și ea în etapa Cucuteni A.

Semnificația inserțiunilor de cupru este, cu siguranță, una simbolică. Etapa Cucuteni A este caracterizată de o creștere generală a numărului de obiecte din cupru și alte artefacte cu rol de etalare a statutului social. Fenomenul respectiv poate fi pus în legătură cu intensificarea gradului de inegalitate socială în comunitățile eneolitice din sud-estul Europei, generat de răspândirea metalurgiei cuprului și a altor inovații tehnologice.

Nu excludem ca numărul de figurine cu inserțiuni de metale sau alte obiecte să fie, de fapt, mult mai mare. Examinarea figurinelor cu ochiul liber nu permite vizualizarea obiectelor care pot fi ascunse în pasta din lut; acestea pot fi însă depistate prin metode non-invazive, fără a deteriora mecanic artefactele preistorice de valoare patrimonială deosebită, cum sunt statuetele antropomorfe. Analiza tomografică sau spectrală a statuetelor, realizată pe un eșantion mare, poate furniza mai multe date despre diversele aspecte tehnologice ale producerii figurinelor antropomorfe.

După prepararea lutului, acesta era format în una, două sau trei părți care erau ulterior lipite, modelând astfel figurina propriu-zisă (Погожева 1983, 118). Pentru etapa Cucuteni A este ca-

fluorescence spectrometry. Further, the computed tomography scan of an item from Ruginoasa (Pavel et al. 2013) allowed the identification of a pebble inserted in the chest area, exactly were the heart of a human body is located. The authors of the publication argue the intentional placement of this foreign object in the body of the figurine.

As indicated above, these two figurines represent unique discoveries in the anthropomorphic plastic art of the Cucuteni A stage. From the wider general background of the Cucuteni-Tripolye plastic art, we know two other analogies: a copper insertion in the abdomen of a Cucuteni B figurine from Ukraine (Burdo 2014) and placement of two small fragments of the same metal in the forehead of a zoomorphic figurine from Bulboci, Republic of Moldova (Маркевич 1985), also dated with the Cucuteni A period.

The meaning of copper inserts is certainly symbolic. For the Cucuteni A stage, a general increase of the number of copper objects and other artifacts displaying social status is characteristic. This phenomenon can be related to the intensification of the degree of social inequality in the Eneolithic communities of South-East Europe, generated by the spread of copper metallurgy and other technological innovations.

We do not exclude that the number of figurines with metal inserts or other objects is actually much higher. Examining figurines with the naked eye does not allow us to see objects that can be hidden in clay paste; respectively, they can be found only by non-invasive means, without mechanically damag-

racteristică modelarea din trei bucăți de lut: două alcătuiau partea inferioară și a treia – cea superioară. Îmbinarea părților din partea inferioară se realiza uneori prin introducerea unui ax mic transversal din lemn, de la care se păstrează urme clare pe interiorul mai multor fragmente de la picioarele și fesele statuetelor. În același timp, se cunosc și multiple figurine modelate din două, și nu trei fragmente. Astfel, tomografia computerizată a piesei de la Ruginoasa (Pavel et al. 2013), amintită mai sus, a permis stabilirea modului în care a fost modelată figurina: din două jumătăți (stânga și dreapta), lipite ulterior, cu modelarea capului după îmbinarea celor două părți. Pentru etapa Cucuteni A se mai cunoaște și modelarea figurinei dintr-o singură bucată de lut (Monah 2012, 78).

După modelare, anumite figurine erau ornamentate prin utilizarea diferitor tehnici: aplicațiile plastice, impresiunile, inciziile sau pictura. Elementele plastice erau realizate din același lut din care era modelată statueta. Decorul adâncit (incizii, impresiuni, caneluri, decor punctiform) era realizat în lutul moale înainte de ardere, cu ajutorul unor unelte de silex, lemn sau os. În ceea ce privește pictura, aceasta era aplicată fie înainte, fie după ardere, utilizând pensoane fine (Alaiba 2007). Coloranții erau de origine minerală: oxizi de fier sau mangan, carbonați de calciu (Ellis 1984), culorile principale fiind negrul, roșul și albul.

ing prehistoric artifacts of special heritage value, such as anthropomorphic statuettes. The tomographic or spectral analysis of a larger sample of items may therefore provide many new and surprising data on the various technological aspects in the production of anthropomorphic figurines.

After the clay was prepared, it was shaped into one, two or three parts which were subsequently attached to each other, thus designing the figurine itself (Пологжева 1983, 118). For the Cucuteni A stage, the sculpting of three pieces of clay is characteristic: two built the lower and the third one the upper part of the figurine. The joining of the lower parts was sometimes done with the help of a small transverse wooden shaft, imprints from which can be clearly seen inside several fragments of the statuettes' legs and buttocks. At the same time, there are known multiple figurines modeled from two, and not three fragments. Thus, the computerized tomography of the piece from Ruginoasa (Pavel et al. 2013), mentioned above, allowed to establish the way in which the figurine was modeled: from two combined vertical halves (left and right) and the subsequent modeling of the head on top of them. Modeling from a single piece of clay has been also recorded for the Cucuteni A stage (Monah 2012, 78).

After shaping followed the ornamentation of certain figurines. Thus, the surface of the statuettes could be decorated using various techniques: plastic applications, impressions, incisions or painting. The plastic elements

Dimensiuni

Putem caracteriza statuetele antropomorfe printr-o abordare statistică a următorilor trei parametri metrici: înălțimea, lățimea și proporțiile (raportul dintre înălțime și lățime). După cum am indicat mai sus, marea majoritate a figurinelor a fost descoperită în stare fragmentară. În analiza dimensiunilor statuetelor, ne-am limitat la cele conservate integral; astfel, din eșantionul de 1471 piese catalogate din întregul areal al etapei Cucuteni A, doar pentru 72 piese au putut fi înregistrați toți cei trei parametri metrici. Proporția dintre înălțime și lățime a fost determinată pe un eșantion ceva mai mare, de 76 piese (aici fiind incluse figurinele complete care au fost ilustrate în publicații fără a fi indicată scara).

Procesarea statistică a valorilor metrice a furnizat următoarele rezultate (fig. 1):

– Înălțimea figurinelor variază de la 27 la 267 mm cu valoarea mediană de 81 mm;

– Lățimea figurinelor variază de la 13 la 77 mm cu valoarea mediană de 27 mm;

– Proporția variază de la 1,3 la 4,8 cu valoarea mediană de 3,2.

Astfel, „figurina mediană" din etapa Cucuteni A ar avea o înălțime de circa 8 cm, o lățime de aproape 3 cm și un raport dintre cele două dimensiuni de circa trei, însemnând că figurina respectivă ar fi de trei ori mai lungă decât lată. Remarcăm că valorile respective sunt mai mari decât în etapa precedentă (Precucuteni - Tripolie A) și mai

were made from the same clay from which the figurine was modeled. The carved ornamentation (incisions, impressions, grooves and pointed decoration) was applied in soft clay, before firing, by means of flint, wood or bone tools. As for painting, it was applied both before and after burning, using some fine brushes (Alaiba 2007). In order to obtain black, red or white color, mineral colorants have been used, such as iron or manganese oxides as well as calcium carbonates (Ellis 1984).

Dimensions

The metrical traits of the anthropomorphic figurines may be characterized by statistically approaching three parameters: height, width and proportions (the ratio between height and width). As indicated above, the vast majority of the figurines were discovered in a fragmentary state. In analyzing the dimensions of the figurines, we have limited ourselves to the complete items; thus, from the sample of 1471 pieces cataloged from the entire area of the Cucuteni A settlements, all three metric parameters could be recorded only for 72 units. The ratio of height to width was determined on a slightly larger sample of 76 items (including the complete figurines that were illustrated in publications without indicating the scale).

The statistical processing of the metric values provided the following results (fig. 1):

– The height of the figurines varies from 27 to 267 mm with the median value of 81 mm;

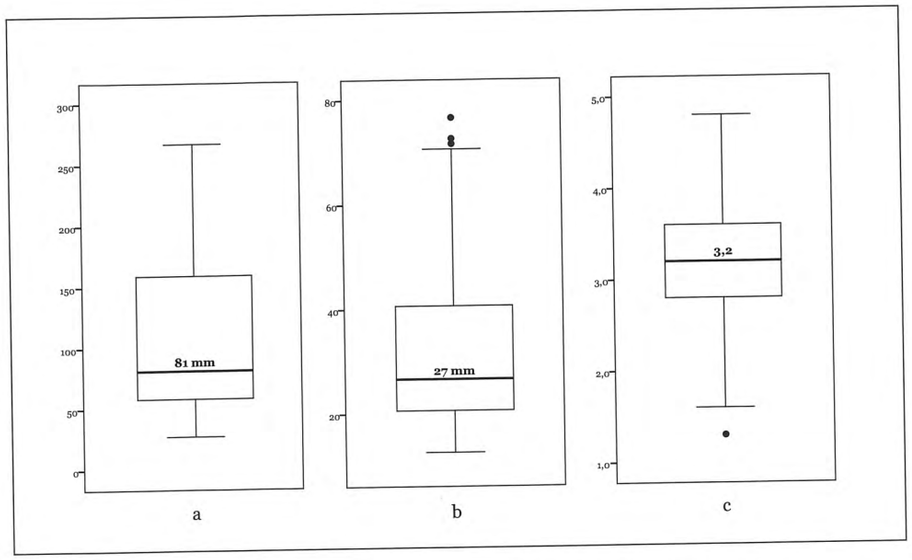

Fig. 1. Dimensiunile figurinelor şi indicarea valorii mediane:
a - înălțime; b - lățime; c - proporții.
Fig. 1. Boxplot diagram displaying the dimensions of figurines and the indication of the median value: a - height; b - width; c - proportions.

mici decât în etapa succesivă (Cucuteni AB - Tripolie B1B2), ilustrând tendința cronologică de creștere a dimensiunilor figurinelor și, mai ales, a proporției. Cu alte cuvinte, figurinele cucuteniene devin mai zvelte, iar pentru etapa Cucuteni A se remarcă tranziția de la statuetele cu steatopigie (cu zona feselor și a abdomenului redate într-o manieră excesivă) la statuetele cu proporții realiste, apropiate, de exemplu, de măsurătorile „Omului vitruvian" al lui Da Vinci, unde înălțimea corpului întrece de patru ori lățimea lui maximă (fig. 2).

Acești parametri, însă, reprezintă doar dimensiunile în care se înscrie majoritatea statuetelor. Variabilitatea metrică a plasticii antropomorfe este

– The width of the figurines varies from 13 to 77 mm with the median value of 27 mm;

– The proportion varies from 1.3 to 4.8 with the median value of 3.2.

Thus, the "median figurine" of the Cucuteni A stage would have a height of about 8 cm, a width of almost 3 cm and a ratio between the two dimensions indicated above of about 3, meaning that the length of a figurine would three times exceed its width. These values are higher than in the previous stage (Precucuteni - Tripolye A) and smaller than in the successive stage (Cucuteni AB - Tripolye B1B2), illustrating the chronological tendency to increase the size of the figurines and, especially, the proportion. In other words, the Cucuteni-Tripolye

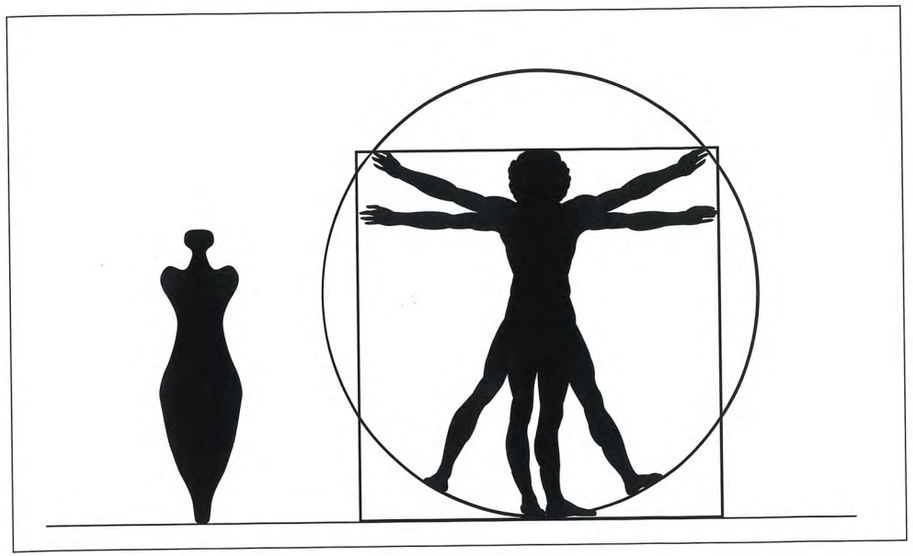

Fig. 2. Reprezentare schematică a raportului dintre proporția mediană a figurinelor din etapa Cucuteni A şi „Omul vitruvian" al lui Leonardo da Vinci (cca 1490 AD).
Fig. 2. Schematic representation of the relationship between the median proportions of the figurines from the Cucuteni A stage and the „Vitruvian man" of Leonardo da Vinci (ca. 1490 AD).

mai mare. Pentru etapa Cucuteni A, în baza analizei statistice a frecvenței datelor despre înălțimea și lățimea figurinelor, pot fi evidențiate patru categorii dimensionale (fig. 3). Astfel, se pot distinge figurine de dimensiuni mici, medii, mari și foarte mari. Fiecare dintre categoriile respective este un multiplu al valorii aproximative de 7-8 cm, ceea ce ne face să concluzionăm că unitatea de măsură pentru modelarea figurinelor era palma umană, a cărei lățimi medii corespunde acestei valori. Cu alte cuvinte, înălțimea figurinelor „mici" corela cu lățimea palmei persoanei care le modela, pe când figurinele „medii" aveau înălțimea corespunzătoare cu lățimea a două palme umane suprapuse.

figurines become 'slimmer' with time. For the Cucuteni A stage we notice the transition from the steatopygous figurines (with the buttocks and abdomen rendered in an excessive manner) to the statuettes with realistic proportions, close to, for example, the measurements of the Da Vinci's "Vitruvian man", where the body height exceeds by four times its maximum width (fig. 2).

These parameters, however, represent only the dimensions characteristic for most figurines of the assemblage; the actual metric variability is greater. For the Cucuteni A stage four dimensional categories can be defined, basing on the statistical analysis of the frequency of values for the height and width of the figurines (fig. 3). Thus, one can distinguish

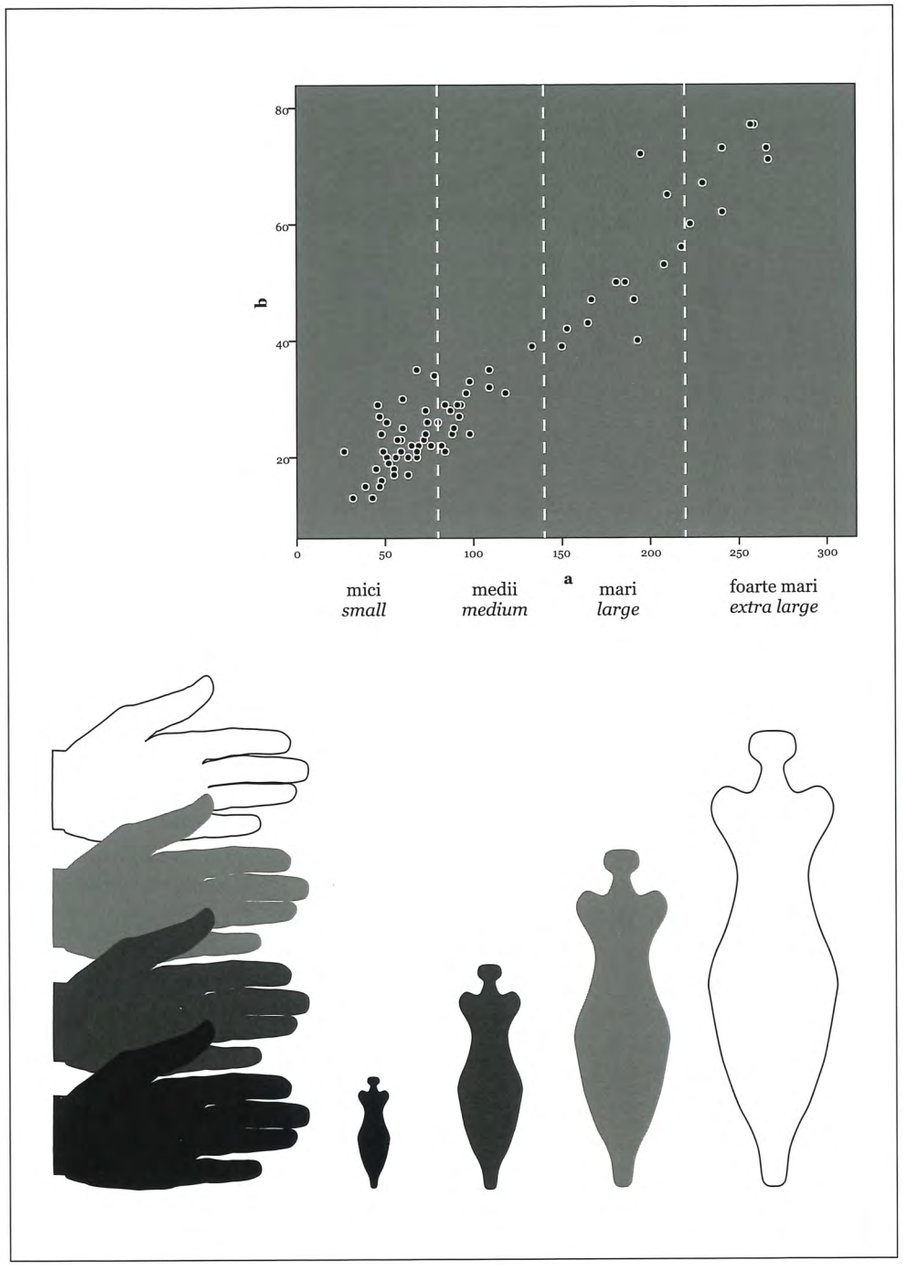

Fig. 3. Categoriile de dimensiuni ale plasticii antropomorfe din etapa Cucuteni A - Tripolye B1.
Fig. 3. Size categories of the Cucuteni A - Tripolye B1 anthropomorphic figurines.

Poziție

În ceea ce privește poziția figurinelor, aceasta se definește, înainte de toate, prin unghiul dintre partea superioară și inferioară a corpului, la care se adaugă, în calitate de criteriu auxiliar, modul prin care sunt redate picioarele – drepte sau îndoite din genunchi. O analiză statistică a gradului de înclinare a corpului sugerează existența a patru poziții ale statuetelor (fig. 4): șezândă cu corpul înclinat în față (unghi de 68°); șezândă cu corpul drept (unghi 96-110°); șezândă cu corpul lăsat pe spate (unghi 125-150°) și în picioare (unghi 155-180°). Sub aspect cantitativ, figurinele în picioare predomină (340 din 458 statuete, sau 74,2%), urmate de figurinele șezânde cu partea superioară a corpului lăsată în spate (23,1%) și, în procent redus, celelalte două poziții. Remarcăm că proporția figurinelor în picioare crește față de etapa Precucuteni - Tripolie A, având loc practic o inversare a poziției principale a corpului, etapa premergătoare fiind dominată de figurinele șezânde cu partea superioară a corpului lăsată pe spate. Prevalarea statuetelor în picioare va rămâne caracteristică pentru toate etapele ulterioare de evoluție cronologică a complexului Cucuteni-Tripolie.

Fragmentare și prezervare

După cum am indicat mai sus, marea majoritate a figurinelor cucuteniene, indiferent de etapa cronologică, sunt descoperite în stare incompletă. De fapt, gradul sporit de fragmentare

Position

The position of the figurines is defined, first of all, by the angle between the upper and lower parts of the body, to which is added, as an auxiliary criterion, the way the legs are rendered - straight or bent from the knees. A statistical analysis of the frequency of body inclination degree suggests four basic positions (fig. 4): seated with inclined body (68° angle); seated with straight body (96-110° angle); seated with declined body (125-150° angle) and standing (155-180° angle). In quantitative terms, the standing figurines predominate (340 out of 458 statuettes, or 74.2%), followed by the seated figurines with declined body (23.1%) and, in a small percentage, the other two positions. One should emphasize that the ratio of standing figures increases in comparison to the Precucuteni-Tripolye A stage; practically, one could talk about an inversion of the main body position since the preceding stage is dominated by seated figurines with the body declined. The

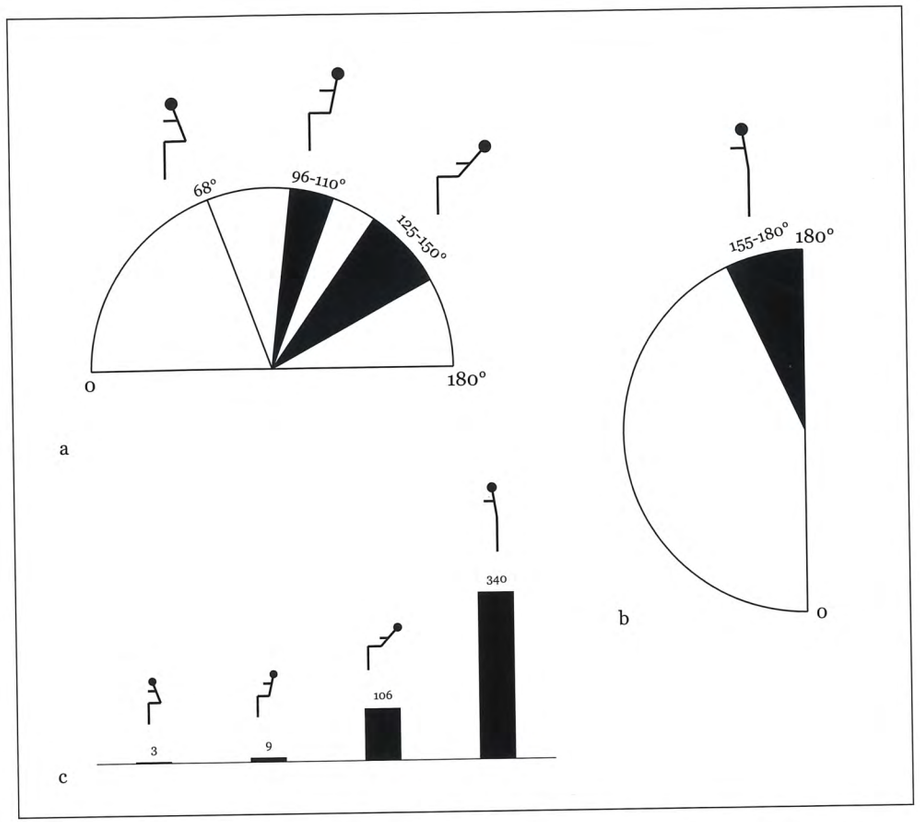

Fig. 4. Poziții ale corpului figurinelor din etapa Cucuteni A (a - figurinele şezânde; b - figurinele în picioare, c - distribuția cantitativă a pozițiilor corpului).
Fig. 4. Body positions of the Cucuteni A statuettes (a - seated figurines; b - standing figurines, c - quantitative distribution of the body positions).

a statuetelor din neo-eneoliticul Europei de Sud-Est a atras de mai mult timp atenția specialiștilor, discutându-se despre spargerea intenționată a figurinelor și chiar utilizarea fragmentelor acestora în cadrul unor ritualuri sau stabilirea unor legături social-simbolice dintre membrii aceleiași sau diferitor comunități (doar câteva titluri: Chapman 2000; Hansen 2007, 351-354; Chapman, Gaydarska 2007; prevalence of standing figurines will remain characteristic for all subsequent stages of chronological evolution of the Cucuteni-Tripolye cultural complex.

Fragmentation and preservation

As indicated above, the vast majority of Cucuteni-Tripolye figurines, regardless of the chronological stage, are dis-

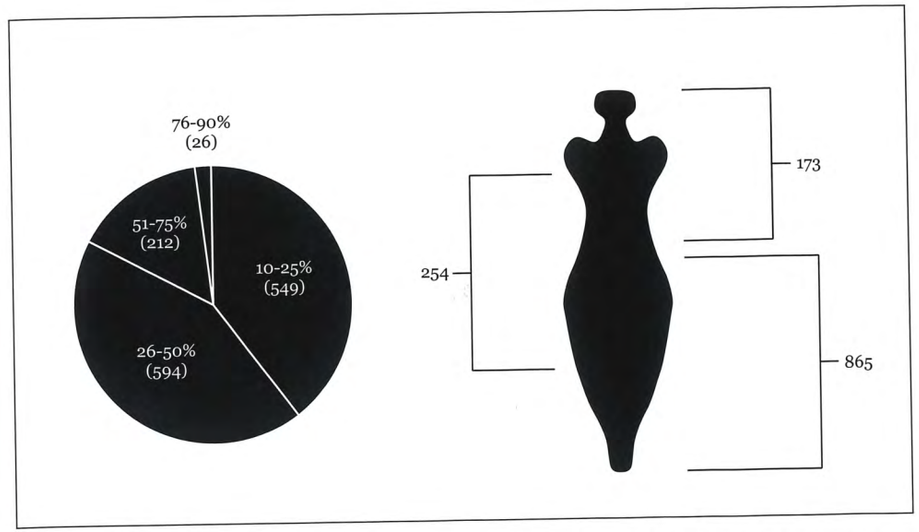

Fig. 5. Stânga - repartiția cantitativă a figurinelor în funcție de gradul de prezervare. Dreapta - distribuția cantitativă a fragmentelor de la partea superioară, inferioară sau mixte (superior şi inferior).
Fig. 5. Left - the quantitative distribution of the figurines according to the degree of preservation. Right - the quantitative distribution of the fragments from the upper, lower or both upper and lower body parts.

Lazarovici, Lazarovici 2008; Becker 2012; Чепмэн, Гайдарска 2015). În acest context, este necesară diferențierea fragmentelor care puteau proveni de la spargeri accidentale sau spargeri cu aplicarea unui efort fizic minimal, de acele fragmente care ar putea proveni de la spargeri intenționate, cu aplicarea unui efort fizic considerabil.

Abordând plastica etapei Cucuteni A, am considerat relevanți pentru descrierea și cuantificarea fragmentării figurinelor, doi parametri: gradul de prezervare în % din total și poziția fragmentului respectiv în corpul statuetei.

Astfel, o cuantificare a figurinelor în funcție de gradul de prezervare (fig. 5) indică o prevalare a fragmentelor ce reprezintă 10-25% sau 26-50% din corpul covered in an incomplete state. In fact, a high degree of fragmentation is a general trait of the Neolithic and Copper Age figurines of south-eastern Europe. This peculiarity has long attracted the attention of specialists, provoking discussions on the likely intentional character of the figurines' breakage and even on the use of their fragments in various rituals or in order to set social and symbolic connections between members of the same or different communities (only a few titles: Chapman 2000; Hansen 2007, 351-354; Chapman, Gaydarska 2007; Lazarovici, Lazarovici 2008; Becker 2012; Чепмэн, Гайдарска 2015). In this context, it is necessary to differentiate between fragments that could have come from accidental break-

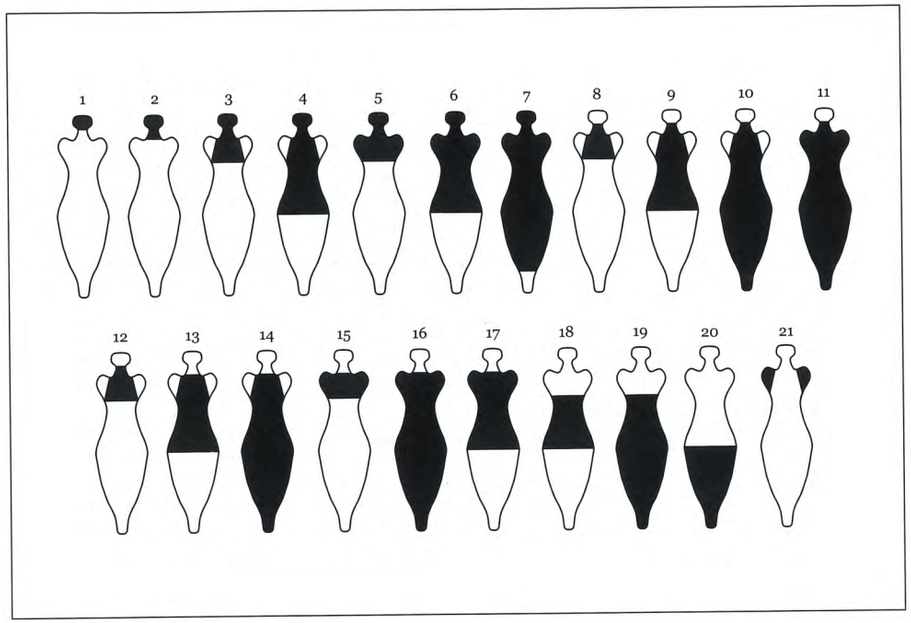

Fig. 6. Tipurile de fragmentare a statuetelor din etapa Cucuteni A.
Fig. 6. Types of fragmentation of Cucuteni A statuettes.

statuetelor, pe când figurinele păstrate în proporție de peste 51% din corp sunt reduse cantitativ; numărul fragmentelor ce reprezintă 76-90% din corp este deosebit de mic (doar 26 exemplare). Prin urmare, de cele mai multe ori, din spargerea figurinelor rezultau două sau patru bucăți. Analiza poziției fragmentelor pe corpul statuetelor a permis definirea a 21 tipuri de fragmentare (fig. 6). Sub aspect cantitativ, predomină fragmentele din partea inferioară a figurinelor – de la picioare sau picioare și zona feselor/pubiană, urmate de fragmente din partea superioară (cap + gât + brațe + piept; cap + gât + brațe + piept + abdomen). În general, liniile de spargere de pe majoritatea figurinelor corelează cu particularitățile de

modelare, fiind vorba despre ruptura longitudinală a membrelor inferioare, pe axul lung al figurinei, sau spargeri transversale pe corp, perpendicular pe axul lung al statuetei. În acest caz putem presupune spargerea accidentală sau cu aplicarea unui efort minim (aruncare de la o anumită înălțime etc.). În același timp, pentru unele figurine, fragmentarea accidentală pare a fi mai puțin probabilă. Spargerea acestor statuete s-a produs pe segmente care au o rezistență fizică mai înaltă, diferite de zonele cele mai subțiri sau de îmbinare a diferitor părți la modelare. Pentru a le sparge, ar fi fost necesar un efort fizic mai considerabil – lovire cu putere sau utilizarea unei suprafețe auxiliare. Acestea ar putea fi considerate rezultate dintr-o spargere intenționată; totuși, o asemenea concluzie trebuie tratată cu anumite rezerve.

Remarcabilă este disproporția dintre fragmentele de la părțile superioare și cele inferioare ale figurinelor, cu o predominare clară a celor din urmă (fig. 7). Am fi fost tentați să interpretăm acest decalaj drept un argument în favoarea teoriilor care postulează, de exemplu, distribuția ulterioară a fragmentelor rezultate dintr-o spargere intenționată printre membrii unei comunități sau printre locuitorii diferitor comunități; în acest mod ar fi fost menținute și manipulate aspectele legate de coeziunea socială și identitatea purtătorilor unei anumite culturi[6]. În acest caz, fragmentele lipsă urmează a

[6] Vezi, de exemplu, conceptul de „înlănțuire" sau enchainment al lui J. Chapman, cf. Chapman 2000.

51% of the body are reduced in quantity. Furthermore, the number of fragments representing 76-90% of the body is even smaller (only 26 items). Thus, most of the figurines were broken into 2 or 4 fragments. The analysis of the position of the fragments on the statuette body allowed to define 21 fragmentation types (fig. 6). From a quantitative point of view, the fragments from the lower part of the figurines (legs or feet and the buttocks / pubic area) predominate, followed by fragments from the upper part (head + neck + arms + chest; head + neck + arms + chest + abdomen). Generally, the breakage spots on most of the figurines are determined by the particularities of modeling. Here, we refer to the longitudinal breaks of lower limbs, along the main axis of the figurine, or transverse breaks on the body, perpendicular to the long axis of the statuette. In such cases, we can suppose that the breakage was accidental or resulted from the application of a minimum effort (like throwing from a certain height). At the same time, for some figurines, accidental fragmentation seems less likely. The breakage spots of these statuettes fall on segments that have a higher physical resistance and do not correspond to the thinnest areas of the figurines like the joints of different pieces of clay during modeling. Breaking these figurines would require more physical effort or would imply using an auxiliary solid surface. These breaks could be considered as results of an intentional action; however, such a conclusion must be treated with certain reservations.

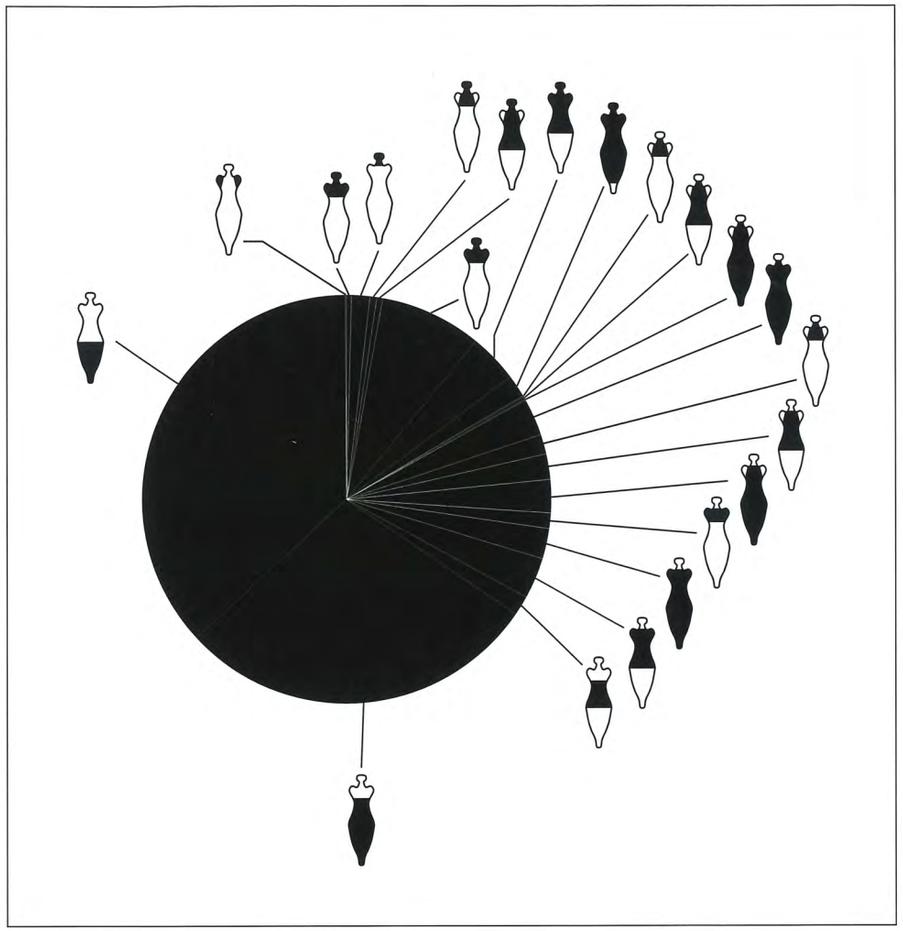

Fig. 7. Ponderea procentuală a tipurilor de fragmentare a plasticii Cucuteni A.
Fig. 7. Percentage ratio of Cucuteni A fragmentation types.

fi regăsite pe alte situri decât așezarea în care s-a produs spargerea. Cu toate acestea, o abordare critică a problemei poate sugera și o altă interpretare: pentru etapa Cucuteni A este caracteristică o modelare mai masivă a părții inferioare a figurinelor, mai ales a feselor și picioarelor, în timp ce abdomenul, pieptul, gâtul sau brațele au dimensiuni mai mici, fiind și mai fragile. Nu excludem că o parte dintre fragmentele miniaturale de la partea superioară care nu se regăsesc în inventarul prelevat de pe diverse situri a putut fi omisă în timpul săpăturilor, mai ales în contextul în care cernerea prin sită sau flotarea solului rezultat din săpătură reprezintă și astăzi o practică mult prea rar întâlnită pe șantierele arheologice din regiune.

Prin urmare, considerăm ca teoretic posibilă spargerea intenționată a figurinelor antropomorfe; în același timp, deocamdată nu putem vorbi ferm despre o validare empirică a acestei ipoteze. În mod sigur, fragmentarea statuetelor a putut fi provocată și de diverși factori tafonomici, iar conținutul eșantioanelor de plastică de pe varii situri a fost influențat de condițiile de prelevare a materialului. Un studiu asupra fragmentării, bine argumentat din punct de vedere științific ar trebui să fie realizat pe colecții provenite din săpături extensive, în care a fost aplicată cernerea și/sau flotarea sedimentului excavat, iar diferențierea fragmentelor rezultate în urma spargerii accidentale de acelea care ar putea fi urmarea fragmentării intenționate trebuie făcută pe baza analizei tehnologiei de modelare a statuetelor, inclusiv prin metode experimentale (o tentativă în acest sens în Gheorghiu 2005; Gheorghiu 2010), pentru a depista punctele de rezistență mecanică maximă și minimă în construcția figurinei. Până atunci, fragmentarea intenționată a statuetelor antropomorfe va rămâne doar o ipoteză atractivă.

Notable is the disproportion between the fragments of the upper and lower parts of the figurines, with a clear predominance of the latter (fig. 7). Here, one could be tempted to interpret this gap as an argument in favor of theories that involve, for example, the subsequent distribution of fragments resulting from a deliberate breakage among members of a community or among the inhabitants of different communities; in this way aspects related to the social cohesion and identity of the bearers of a certain culture would have been maintained and manipulated[6]. In this case, the missing fragments were to be found on sites other than the settlement where the breakage occurred. However, a critical approach to the problem may suggest another background for the disproportion between the fragments from different parts of the statuettes: for the Cucuteni A stage, a massive rendering of the lower part, especially of the buttocks and legs, is characteristic, while the abdomen, chest, neck or arms are smaller in size and therefore more fragile. We do not exclude that some of the miniature fragments from the upper parts of figurines that are missing in the inventory of certain sites could have been omitted during fieldwork, especially since the sieving or floating of the sediment resulting from an excavation seldom accompany even today the field investigations of archaeological sites in our region.

Therefore, though we consider that it is theoretically possible to admit an intentional breakage of the anthropomorphic figurines, at this moment we cannot state firmly an empirical validation of this hypothesis. Certainly, the fragmentation of the statuettes could also be caused by various taphonomical factors, and the composition of assemblages from various sites was strongly influenced by the way finds were collected. A well-argued and scientifically

[6] See, for example, Chapman's concept of enchainment, cf. Chapman 2000.

Morfologie

Prin morfologia statuetelor înțelegem forma prin care sunt redate elementele arhitectonice ce alcătuiesc corpul tridimensional al figurinei umane: capul, gâtul, corpul, membrele superioare și inferioare, la care se adaugă caracteristicile sexuale. Morfologia reprezintă o categorie dinamică sub aspect cronologic, elementele morfologice prezentând anumite particularități specifice unei sau altei etape în evoluția culturii Cucuteni-Tripolie. Vom prezenta în cele ce urmează elementele morfologice specifice etapei Cucuteni A.

Capul figurinelor poate avea formă conică, discoidală sau triunghiulară/trapezoidală. Pentru etapa Cucuteni A se remarcă predominarea clară a capului conic (circa 80% din piese). Mai mult de jumătate din reprezentări ale capului sunt lipsite de alte elemente anatomice, precum ochii, nasul, gura sau urechile. Atunci când acestea sunt prezente, cea mai frecventă combinație sunt ochii și nasul, gura fiind modelată în doar patru, iar urechile – în trei cazuri. Rareori, marginea capului este perforată orizontal.

Gâtul, de cele mai multe ori nu este redat, capul conic reprezentând o continuare directă a corpului figurinei. Statuetele cu reprezentarea gâtului au capul de formă discoidală sau triunghiulară/trapezoidală.

Corpul statuetelor este cel mai frecvent trapezoidal sau cilindric, tranziția dintre piept și abdomen nefiind redată. Fesele și partea inferioară a abdomenului sunt modelate în manieră ușor disproporționată sau exagerată, steatopigă, continuând tradiția morfologică a etapei Precucuteni - Tripolie A. În doar opt cazuri abdomenul este mărit, sugerând graviditatea (?). Pe corp sunt modelate diverse elemente morfologice, precum sânii, ombilicul sau, pe spate, coloana vertebrală. Sânii, prezenți pe 105 figurine sunt în majoritatea absolută a cazurilor modelați plastic, sub forma unor pastile din lut aplicate pe corp (102 piese). Doar pe trei figurine sânii sunt sugerați prin elemente incizate sau punctate. Ombilicul a fost redat pe 78 statuete, în 61 cazuri fiind realizat în manieră plastică, plin aplicarea unei pastile de lut, iar în celelalte fiind punctiform. Coloana este redată pe doar 23 figurine, în 11 cazuri fiind reprezentată printr-un șir vertical de puncte, fiind cunoscute și reprezentări ale coloanei realizate plastic, incizat, prin impresiuni sau canelură. În zona pieptului și a abdomenului sunt plasate, de multe ori, perforații orizontale sau verticale, prin ombilic.

Pentru *membrele superioare* am putut identifica nouă tipuri (fig. 8) care pot fi încadrate în trei categorii principale – redate schematic, în manieră redusă (tipurile 1-5); redate realist și lipite de corp (tipul 6) și redate realist, însă detașate de corp (tipurile 7-9). Majoritatea covârșitoare a figurinelor au brațele modelate schematic, membrele superioare reprezentând de cele mai multe ori simple amorse, ușor evidențiate pe corpul statuetei. Modelarea realistă a brațelor este prezentă pe un număr redus de piese. Pe o singură sta-

correct fragmentation study should be performed on assemblages from large-scale excavations where sieving and/or floating of sediment was mandatory. Furthermore, it should clearly differentiate fragments originating from accidental breaks and those that resulted from deliberate actions. In this context, necessary would be a systematic research of the technology of shaping figurines, including experimental data (an attempt in this direction at Gheorghiu 2005; Gheorghiu 2010), in order to detect spots of maximal and minimal mechanical strength in the figurine construction. Until then, the intentional fragmentation of anthropomorphic statuettes will remain only an attractive hypothesis.

Morphology

By the morphology of the statuettes we mean the shape of rendering the various anatomical components which constitute the three-dimensional body of the figurine: head, neck and body, upper and lower limbs, sexual characteristics. Morphology is a chronologically-dynamic category since the peculiarities of the morphological elements change from one chronological stage to another. We will describe below the morphological elements specific to the Cucuteni A stage.

Thus, *the head* of the figurines may have a conical, discoid or triangular/trapezoidal shape. For Cucuteni A stage, the conical one prevails (about 80% of the whole assemblage). More than half of the representations of the head do not display any other anatomical elements, such as the eyes, nose, mouth or ears. When they are rendered, the most common association is of the eyes and the nose; the mouth is depicted just in four cases and the ears – in three cases. On few items, the edge of the head is perforated horizontally.

The neck, in most cases, is not rendered; thus, the conical head represents a direct continuation of the figurine's body. The statuettes with the representation of the neck have the head of discoid or triangular/trapezoidal shape.

The body of the statuettes is most often trapezoidal or cylindrical. The transition between the chest and abdomen is usually not rendered. The buttocks and the lower part of the abdomen are shaped in a slightly disproportionate or exaggerated, so-called steatopygous manner, continuing the morphological tradition of the Precucuteni - Tripolye A stage. In only eight cases the abdomen is overemphasized, suggesting pregnancy (?). Further morphological elements depicted on the body are the breasts, the umbilicus or, on the back, the spine. The breasts, present on 105 figurines, are in the absolute majority of cases rendered plastically, as small knobbles applied on the body (102 items). Only on three figurines the breasts are suggested by incised or pointed elements. The umbilicus was rendered on 78 statuettes, in 61 cases plastically, as a small knobble, and in 17 cases by a pointed impression. The spine is rendered on only 23 figurines, shaped often by a vertical raw of dots or by means of plastic, incised, impressed or channeled elements. The chest and the abdomen are often hori-

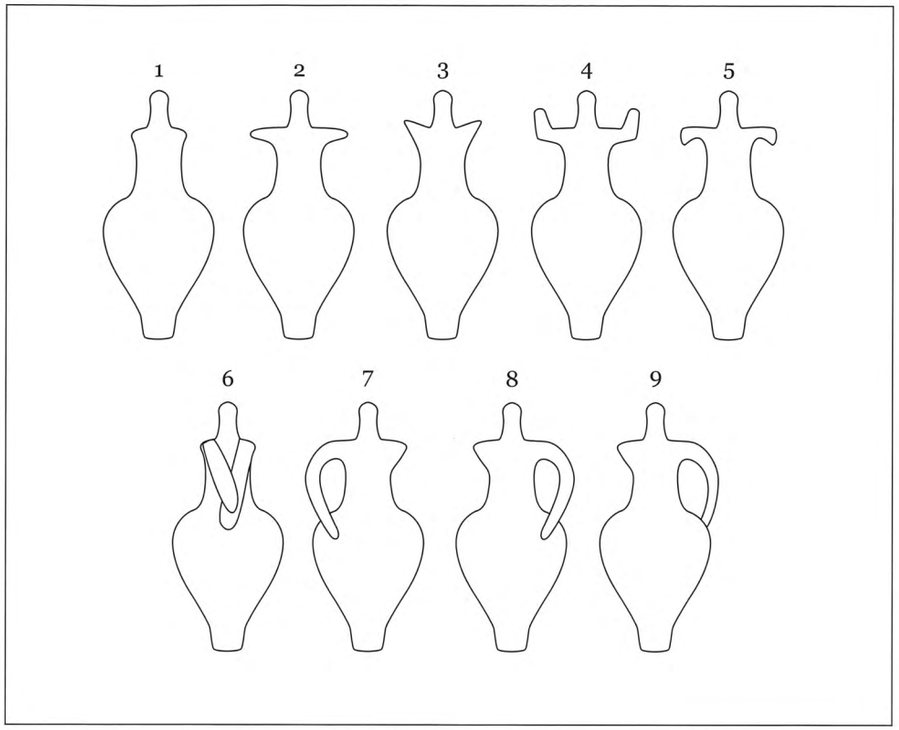

Fig. 8. Poziţiile membrelor superioare.
Fig. 8. Positions of upper limbs.

tuetă sunt reprezentate degetele. Braţele sunt frecvent perforate la extremităţi.

Divers este şi modul de redare a *membrelor inferioare*. Astfel, partea inferioară a statuetelor poate fi modelată schematic, pe un suport conic (55 cazuri) sau cilindric (2 cazuri), sau, cel mai des, convenţional-realist, cu picior unic, picioare separate sau picior fusiform (fig. 9). Predomină statuetele cu picior unic (816 piese), urmate de figurinele cu picioarele modelate separat (147 cazuri) sau picior unic fusiform (doar 8 exemplare). Pe 45 figurine găsim redate schematic tălpile, fără însă a

zontally perforated while the umbilicus may display a vertical perforation.

For *the upper limbs* we were able to identify nine positions (fig. 8) that can be classified into three main categories – rendered schematic, in a reduced manner (types 1-5); rendered realistic and attached to the body (type 6) and rendered realistic and detached from the body (types 7-9). The overwhelming majority of the figurines have schematically shaped arms rendered as short conical knobs. A realistic shaping of the upper limbs has been recorded only on several items. A single figurine displays

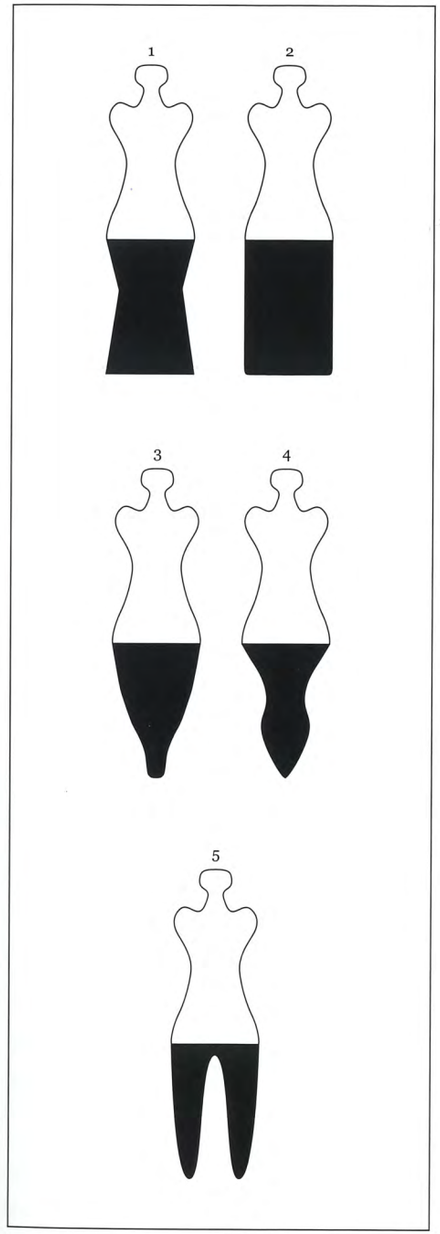

Fig. 9. Tipuri de membre inferioare.
Fig. 9. Types of lower limbs.

representations of fingers. The arms are frequently perforated at the extremities.

Diversified is the way of rendering of *the lower limbs*. Thus, they may be modeled schematically, on a conical (55 cases) or cylindrical (2 cases) base, or, most often, conventional-realistic, with a single leg, split legs or spindle-shaped leg (fig. 9). The statuettes with single leg predominate (816 items), followed by figurines with legs modeled separately (147 items) and the ones with a single spindle-like leg (only 8 items). On 45 figurines, the feet are schematically rendered, with no depictions of fingers. Rarely, the knees are also depicted, as plastic knobbles (53 items) or pointed elements (1 item). In one case, there is a cylindrical cavity inside the leg.

A special problem is the identification of the *gender* represented on the anthropomorphic statuettes. Here occur two essential questions.

The first of them is: what was the perception of gender in the Cucuteni communities, a "classical-biological" (male/female) or complex one, with several types of gender defined socially? From classical and ethnological studies we know sufficient examples of existence, in the social structure of the various human communities, both of an intermediate gender, with mixed masculine and feminine traits (androgyny), and of asexual, genderless anthropomorphic characters. In traditional and archaic societies, these characters were often associated with the cult sphere since their transsexuality or asexuality was a trait considered to have ritual connotations.

fi modelate degetele. Rareori, pe picioare sunt redați genunchii, prin aplicații plastice (53 exemplare) sau marcați punctiform (1 exemplar). Într-un singur caz, în interiorul piciorului se află o cavitate cilindrică.

O problemă importantă în studiul figurinelor antropomorfe cucuteniene o constituie identificarea *genului* reprezentat pe acestea. O primă întrebare esențială care apare în acest context vizează percepția comunităților cucuteniene asupra genului; este aceasta una „clasică-biologică" cu cele două componente masculin – feminin sau una mai sofisticată, cu mai multe tipuri de gen definite social? Din istorie și etnografie cunoaștem suficiente exemple în structura socială a diverselor comunități umane, de prezență a unui gen intermediar, cu trăsături mixte masculine și feminine (androgin), dar și a unor personaje antropomorfe lipsite de gen, asexuale. În societățile tradiționale și arhaice, aceste personaje de multe ori erau asociate cu sfera cultului, transsexualitatea sau asexualitatea lor fiind o particularitate cu conotații rituale.

Totuși, în baza căror elemente morfologice putem recunoaște genul reprezentat pe figurine? Sau altfel spus, care sunt elementele ce redau sexul pe statuetele cucuteniene? În mod evident, aici putem numi reprezentările nemijlocite ale organelor sexuale, precum *phallus*-ul și/sau testiculele (caracteristică masculină) sau vulva, numită și „triunghi sexual" (caracteristică feminină). Situația însă se complică prin prezența masivă a statuetelor unde elementele sexuale menționate lipsesc. Pot fi respectivele figurine considerate reprezentări ale unor personaje asexuate? În același timp, se cunosc multiple statuete cu reprezentarea sânilor, prin intermediul unor pastile aplicate pe corp (vezi mai sus). În mai multe cazuri, aceștia sunt asociați cu reprezentarea caracteristicilor sexuale feminine sau, mai rar, masculine. Tradițional, s-a considerat că pastilele care reprezintă sânii sunt trăsături specifice personajelor feminine; prin urmare, statuetele cu sâni și caractere sexuale masculine au fost interpretate drept reprezentări de androgini. Desigur, nu putem exclude o asemenea interpretare; vom remarca însă că pastilele de pe figurine pot sugera nu doar sânii unei femei, ci și mameloanele specifice ambelor sexe.

Dacă ne limităm la caracterele sexuale primare (vulva și *phallus*-ul/testiculele), pentru etapa Cucuteni A - Tripolie B1 cunoaștem doar 75 figurine cu asemenea reprezentări, majoritatea (61 cazuri) fiind masculine; genul feminin este clar subreprezentat. Cum putem evalua proporția reală a reprezentărilor de femei și bărbați în plastica cucuteniană? După cum am indicat mai sus, sânii nu reprezintă neapărat un element definitoriu al sexului. Analiza corelărilor dintre diverse caractere morfologice ne poate sugera un alt element relevant în acest sens, și anume poziția picioarelor, fapt subliniat de mai multe ori de alți cercetători. Într-adevăr, din cele 75 figurine cu caractere sexuale primare, vulva este de regulă asociată cu piciorul unic (11 din 14 cazuri), iar *phallus*-ul sau testiculele – cu picioarele despărțite (59 din 61 cazuri). După cum

The second question is: basing on which morphological elements can we recognize representations of gender on the figurines? What are the morphological elements that render it on the Cucuteni-Tripolye statuettes? Obviously, here we can name the direct representations of the primary sexual characteristics, such as the phallus and/or the testicles (for male figurines) or the vulva, more commonly known as the "sexual triangle" (female figurines). But the situation is complicated by the massive presence of statuettes where the abovementioned sexual characteristics are missing. Can these figurines be considered as representations of asexual characters? At the same time, as mentioned above, there are multiple figurines with small clay knobbles representing breasts. In many cases, they are associated with the representation of female or, more rarely, male primary sexual characters. Traditionally, it has been considered that these knobbles depict female breasts; respectively, statuettes with breasts and male sexual characters were interpreted as androgynous representations. Of course, we cannot exclude such an interpretation. We will remark, however, that the knobbles on the figurines may not necessarily suggest the breasts of a woman, but, for example, nipples specific to both women and men.

In the Cucuteni A stage there are only 75 figurines with depictions of the primary sexual characters (vulva and phallus/testicles). The majority of them (61 cases) are male. Thus, with regard to primary sexual characters, the female gender is clearly underrepresented. How can we evaluate the true proportion of the representations of women and men in Cucutenian plastic art? As mentioned above, breasts do not necessarily represent a gender-defining element. The analysis of the correlations between various morphological traits may suggest another relevant element for estimation of the gender, namely the position of the legs, as already emphasized by other researchers. Indeed, of the 75 figures with primary sexual characters, the depiction of vulva is usually associated with the single leg (11 of 14 cases), and the phallus or testicles with split legs (59 of 61 cases). As indicated above, figurines with single leg prevail in the Cucuteni A assemblage (816 cases), while the amount of statuettes with split legs is smaller (147 cases). Therefore, the ratio of 6:1 between the two main types of leg depictions can also suggest the "real" proportion between the female and male gender embodied in the Cucuteni A plastic art while the very rare association of single leg with male primary characters or, inversely, of split legs with female primary characters, may reflect a reduced – but still noteworthy – presence of special characters with inverted or mixed gender.

Thus, from a morphological point of view, the most common statuette of Cucuteni A stage has a conical head with no neck depiction, schematic arms rendered as small knobbles, exaggerated buttocks and a single leg, representing a female character.

am indicat mai sus, statuetele cu picior unic predomină în colecțiile din etapa Cucuteni A (816 cazuri), fiind urmate de figurinele cu picioare despărțite (147 cazuri). Astfel, raportul de 6:1 dintre cele două tipuri de reprezentări ale picioarelor ne poate sugera și proporția „reală" dintre personajele feminine și masculine din plastica cucuteniană, iar asocierea, foarte rară, a piciorului unic cu caractere primare masculine sau, invers, a picioarelor despărțite cu caractere feminine, ne poate indica și prezența redusă a unor personaje speciale, cu gen inversat sau mixt.

Prin urmare, sub aspect morfologic, statueta cea mai frecventă în etapa Cucuteni A are capul conic, fără a fi accentuat gâtul, cu brațe-amorse, fese exagerate și picior unic și reprezintă un personaj feminin.

Stilistică

Sub aspect cantitativ, circa 76% din figurinele etapei Cucuteni A sunt ornamentate. Majoritatea figurinelor cu decor au picior unic și pot fi considerate feminine, pe când figurinele cu picioare despărțite au, în cele mai multe cazuri, decor redus sau sunt lipsite de ornament. În ceea ce privește tehnica de ornamentare, predomină decorul incizat (91%), urmat de aplicațiile plastice (5%) și, în proporții nesemnificative, decor pictat, punctiform, canelat, cu impresiuni sau combinat (punctat+punctiform). Picioarele sunt părțile corpului cu cele mai multe și variate elemente stilistice, urmate de fese, abdomen și spate; pe piept, gât și zona

Stylistics

In quantitative terms, about 76% of the Cucuteni A figurines are ornamented. Most of the decorated items have a single leg and may be considered feminine, while the figurines with split legs display, in most cases, reduced decoration or lack of any ornament. As regards the ornamentation technique, the incised decoration prevails (91%), followed by plastic (5%) and, in insignificant proportions, painted, pointed, grooved, impressed or combined decoration. The legs display most numerous and variable stylistic elements, followed by buttocks, abdomen and body back; on the chest, neck and pubic area, the decoration is less frequent, and on the head and arms it is present only in a few cases.

Generally, the decoration of the Cucuteni A statuettes is very varied; we have been able to identify no less than 137 distinct stylistic elements (fig. 10-11). These can be grouped into 10 categories: rhomboid, triangular/angular, linear, circular, curvilinear/oval, representations of accessories and adornments, cruciform, spiral, pointed and "apron" type ornament. Some of these elements have their origin in the figurative art of the Precucuteni stage, while others are exclusively characteristic for the Cucuteni A period; also, certain stylistic elements are universal for all phases of culture's evolution. The rhomboid, linear and cruciform ornaments display the greatest variability while the circular and "apron" type decoration is less varied. The most common stylistic element is the "wrapped" linear decoration, typi-

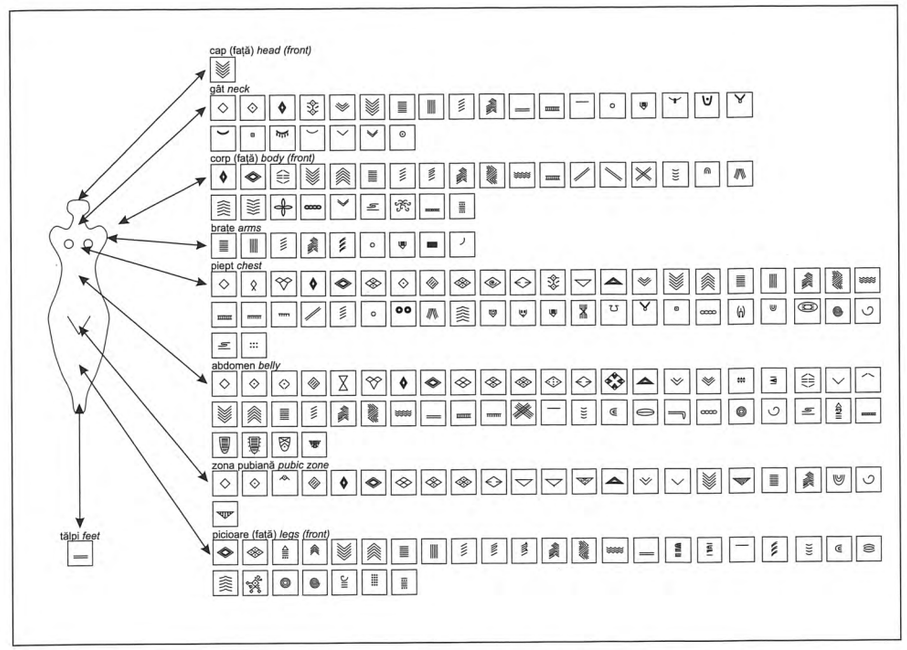

Fig. 10. Varietăți ale decorului pe partea din față a figurinelor.
Fig. 10. Varieties of the decoration on the front of the figurines.

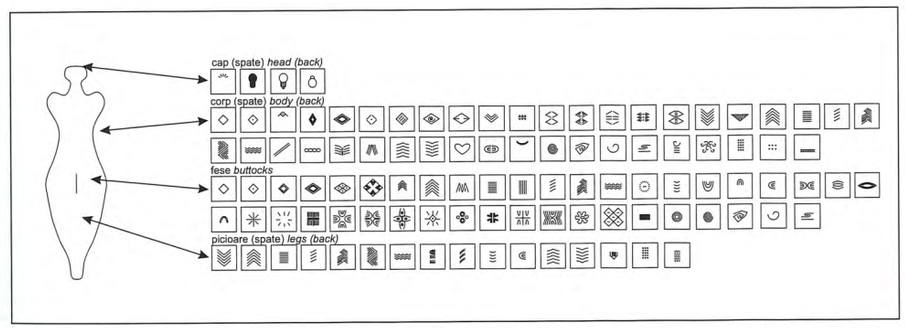

Fig. 11. Varietăți ale decorului pe partea din spate a figurinelor.
Fig. 11. Varieties of the decoration on the back of the figurines.

pubiană, decorul se regăsește mai rar, iar pe cap și brațe este prezent doar în câteva cazuri.

În general, decorul statuetelor din faza A este foarte variat, fiind identifi-

cal for the Cucuteni A phase. There is a tendency to place certain ornaments on certain body parts; thus, the accessories and adornments are usually present on the neck and chest, the rhombus and

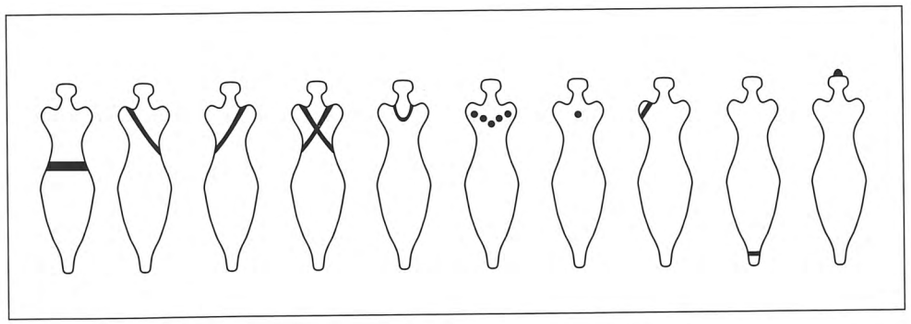

Fig. 12. Tipuri de reprezentări de podoabe pe plastica Cucuteni A.
Fig. 12. Types of adornments/accessories/garments represented on Cucuteni A figurines.

cate nu mai puțin de 137 elemente stilistice (fig. 10-11). Acestea, la rândul lor, pot fi grupate în 10 categorii: decor romboidal, triangular/unghiular, liniar, circular, curbiliniu/oval, reprezentări ale accesoriilor, decor cruciform, spiralat, punctiform și ornament de tip „șorț". Unele dintre aceste elemente își au originea în plastica etapei Precucuteni, pe când altele sunt caracteristice exclusiv etapei Cucuteni A; anumite elemente stilistice sunt universale pentru toate fazele de evoluție a culturii. Ornamentele romboidale, liniare și cruciforme prezintă cea mai mare variabilitate, pe când decorul circular și de tip „șorț" este mai puțin variat. Cel mai frecvent element stilistic este decorul liniar de tip „bandat", definitoriu pentru faza Cucuteni A. Anumite tipuri de decor manifestă tendința de a fi amplasate preponderent pe anumite părți ale corpului; astfel, accesoriile sunt de regulă prezente pe gât și piept, rombul și triunghiul apar des pe zona pubiană în timp ce decorul cruciform și cel spiralat se regăsesc frecvent pe fesele statuetelor.

A striking feature of the anthropomorphic plastic from the Cucuteni A phase is the frequent rendering of various types of adornments or accessories/garments on the body of the figurines (fig. 12); at the present moment we know about 230 figurines with such ornaments. Thus, we can distinguish representations of the belt, the shoulder-belt (from left shoulder to right hip, from right shoulder to left hip or double), necklace (single, double or triple), pendants, discs, bracelets or head accessories. Certainly, all these stylistic elements are miniature representations of real accessories worn by the Cucutenian people. Belts, shoulder-belts or head accessories were not discovered archaeologically, probably made from organic materials that did not preserve. The other types of ornaments find their embodiment in the finds known from archaeological contexts, made of durable materials such as stone, metal or animal hard tissues.

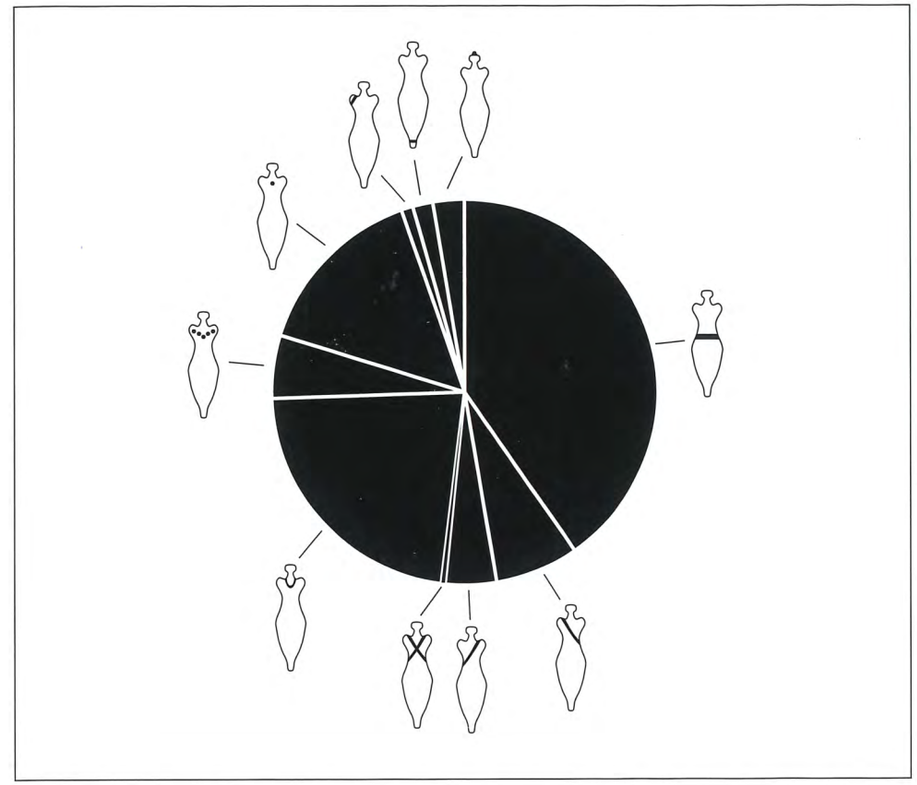

Fig. 13. Ponderea diferitor reprezentări de podoabe pe plastica Cucuteni A.
Fig. 13. The ratio of depictions of various adornments, garments or accessories on Cucuteni A figurines.

O trăsătură marcantă a plasticii antropomorfe din faza Cucuteni A este redarea frecventă a diverselor tipuri de podoabe pe corpul figurinelor (fig. 12); la momentul actual cunoaștem circa 230 figurine cu podoabe. Astfel, se pot distinge reprezentări ale brâului, diagonalei (pe umărul drept, stâng sau diagonală dublă), colierului (singular, dublu sau triplu), ale unor pandantive, discuri, brățări sau podoabe pentru cap. În mod sigur, toate aceste elemente stilistice sunt reprezentări miniaturale ale

As regards frequency of depiction of various adornment/accessories/garments types, belts, necklaces or pendants are most often represented on the statuettes of the Cucuteni A stage (fig. 13), followed by diagonals, bracelets and head accessories. Often, several types of adornments are rendered on the body of a single statuette, sometimes composing genuine sets. The most common combinations are the belt and the diagonal, the belt and the necklace or the necklace and the pen-

unor accesorii reale din lumea cucuteniană. Brâuri, diagonale sau accesorii pentru cap nu au fost descoperite pe cale arheologică, fiind probabil realizate din materii organice care nu s-au păstrat. Celelalte tipuri de podoabe își găsesc corespondentul în materialul prelevat din săpăturile arheologice, fiind fabricate din materiale durabile precum piatra, metalul sau materii dure de origine animală (os, corn, dinți, scoici).

Brâiele, colierele sau pandantivele sunt cele mai des reprezentate pe statuetele etapei Cucuteni A (fig. 13), urmate de diagonale, brățări și accesorii pentru cap. De multe ori, mai multe tipuri de podoabe se regăsesc pe corpul aceleași statuete, alcătuind astfel veritabile seturi. Combinațiile cele mai frecvente sunt reprezentate de brâu și diagonală, brâu și colier sau colier și pandantiv. Pe unele figurine (puține la număr) este redat un set elaborat, alcătuit din trei sau patru tipuri de podoabe (brâu + colier + pandantiv + brățară; brâu + colier + discuri + brățară sau colier + pandantiv + diagonală dublă). În ceea ce privește repartizarea în funcție de sex, diagonalele sunt caracteristice mai ales figurinelor cu picioarele despărțite, care reprezintă bărbați, iar colierele, discurile și pandantivele sunt asociate mai frecvent cu figurinele cu picior unic, care reprezintă un personaj feminin. Brâul este comun ambelor tipuri de figurine, fiind totuși mai des asociat cu figurinele masculine.

Contextul descoperirilor

Pentru o caracterizare generală a contextului arheologic în care au fost descoperite figurinele antropomorfe din etapa Cucuteni A, vom apela la doi indici statistici. Primul este **indicele prezenței** exprimat prin numărul de figurine recuperate de pe fiecare sit raportat la 100 m² de suprafață cercetată (vezi și Черна 2017). Al doilea rezultă din cuantificarea contextului arheologic și reprezintă numărul mediu de **„figurine pe complex"**, obținut prin raportarea valorii mediane a numărului de figurine descoperite în diverse tipuri de complexe arheologice atât de suprafață (locuințe), cât și adâncite (gropi, bordeie și șanțuri) la cantitatea complexelor respective ce conțin figurine.

Ambii indicatori pot fi utilizați pentru a cuantifica diferențele dintre diversele etape cronologice în evoluția culturii Cucuteni-Tripolie, dar și pe cele dintre siturile aparținând aceleași etape. Cu alte cuvinte, putem aborda problema existenței siturilor cu un număr mai mare de figurine și a cauzelor acestui fenomen.

Astfel, pentru etapa Cucuteni A, indicele prezenței este egal cu 2,95 figurine antropomorfe pentru 100 m² suprafață excavată. Desigur, datele parvenite din săpături cu suprafață restrânsă pot afecta reprezentabilitatea și obiectivitatea valorilor calculate; de exemplu, un sondaj de 30 m² peste o groapă cu 20 figurine ar produce un indice al prezenței exagerat de înalt. Din această cauză, ne-am limitat la siturile unde aria decopertată în urma săpăturilor arheologice a depășit 500 m² (12 cazuri). În cadrul acestui eșantion, indicele diferă de la sit la sit, uneori dramatic; pentru

dant. Few figurines display a sophisticated set, consisting of three or four types of adornments (belt + necklace + pendant + bracelet; belt + necklace + discs + bracelet or necklace + pendant + double diagonal). In terms of gender distribution, the diagonals are especially characteristic for figurines with split legs, which represent men, while necklaces, discs and pendants are more often associated with single-leg figurines, which represent a female character. The belt is common to both types of figurines, while more often associated with male figurines.

Context of discovery

For a general characterization of the circumstances in which the anthropomorphic figurines of Cucuteni stage A were discovered, we will use two statistical indicators. The first is **the occurrence index** which represents, for each site, the number of figurines found on 100 m² of investigated surface (see also Черна 2017). The second index results from the quantification of the archaeological context and represents the average number of **"figurines per feature"**, obtained by dividing the median value of the number of figurines discovered in various types of archaeological features, both surface (houses) and dugout ones (pits, pit-houses and ditches) to the number of the respective features which contain figurines.

Each of the indicators can be used for a quantitative characterization of settlements belonging either to the same stage or to different chronological stages from the evolution of Cucuteni-Tripolye culture. In other words, we can address the problem of the existence of sites with an under- or over-representation of figurines and try to explain the causes of this phenomenon.

Thus, for settlements of the Cucuteni A stage, the median occurrence index is equal to 2.95 anthropomorphic figures per 100 m² excavated surface. Of course, the data obtained from small-scale excavations can affect the representativeness and objectivity of the calculated values; for example, a survey of 30 m² over a pit with 20 figurines would generate an exaggerated high occurence index. For this reason, we have limited ourselves to sites where the unearthed area exceeded 500 m² (12 cases). Within this sample, the index differs from site to site, sometimes dramatically; for settlements such as Truşeşti (researched on an area of 30000 m²) or Cuconeştii Vechi I (excavated area 818 m²) it constitutes only 0.6-0.73 figurines/100 m² excavated surface, while sites like Putineşti III (excavated 851 m²), Scânteia (excavated 1390 m²) or Ruginoasa (excavated 588 m²) provided particularly high values of 14.1, 18.9 and 28.9 figurines per 100 m².

As regards the "figurines per feature" index, contextual data are available for 1002 figurines from 18 sites of the Cucuteni A period; thus, about 38.2% of the total 2621 figurines assigned to this stage can be contextualized. Most come from surface dwellings (403 figurines from 90 features), followed by statuettes from layers (258 pieces), from dugout features (pit-houses and

situri ca Trușești (cercetări pe o arie de 30000 m²) sau Cuconeștii Vechi I (arie săpată 818 m²) el constituie doar 0,6-0,73 figurine/100 m² suprafață excavată, pe când situri ca Putinești III (851 m²), Scânteia (1390 m²) sau Ruginoasa (588 m²) au furnizat valori deosebit de înalte, de 14,1, 18,9, respectiv 28,9 figurine.

În ceea ce privește al doilea indice, sunt disponibile date privind contextul a 1002 figurine din 18 situri ale etapei Cucuteni A; astfel, 38,2% din totalul de 2621 figurine pot fi contextualizate. Cele mai multe provin din locuințe de suprafață (403 figurine din 90 complexe), urmate de statuetele recuperate din stratul de cultură (258 piese), din complexe adâncite (bordeie și gropi – 261 figurine din 83 complexe) și din șanțuri de apărare (29 piese); 51 de piese sunt *passim*. O grupare a figurinelor pe cele două categorii generale de complexe arheologice – de suprafață și adâncite – și raportarea lor la numărul total de complexe respective rezultă într-o valoare de 4,5 figurine/complex de suprafață și 3,1 figurine/complex adâncit.

În mod evident, datele prezentate mai sus reprezintă doar o generalizare statistică a cantității figurinelor și contextului descoperirii acestora; în același timp, indicii respectivi sunt deocamdată singurele instrumente cantitative ce ne permit o comparare a situațiilor din diverse așezări și o prognoză a numărului total de figurine de pe un sit cucutenian. Astfel, un indice al prezenței de 2,95 figurine antropomorfe pe 100 m² suprafață excavată ar sugera o cantitate de 295 figurine pe hectar sau

pits – 261 figurines from 83 features), stray finds (51 pieces) and ditches (29 items). A further account of the median figurine number for the two main categories of archaeological features (surface and dugout) results in a value of 4.5 figurines per surface feature and 3.1 figurines per dugout feature.

Obviously, the data presented above are in fact only a statistical generalization of the quantity of the figurines and the context of their discovery. At the same time, the respective indices are so far the only quantitative instruments that allow us to compare the situations from various settlements and to estimate the total number of figurines on a Cucuteni-Tripolye site. Thus, an occurrence index of 2.95 anthropomorphic figurines per 100 m² excavated surface would suggest an amount of 295 figurines per hectare or almost 1500 figurines for a 5 ha site; for a settlement with 50 dwellings and 100 pits, a minimum number of figurines predicted would be 535 figurines only for the features themselves, without taking into account the cultural layer and the various materials from the open space between the archaeological features.

After this brief presentation of the quantitative data on the amount of figurines and the context of their discovery on Cucuteni A sites, we will continue with a more detailed review of the contextual records on the main investigated settlements investigated so that at the end of the subchapter we could make some generalizations and try to explain the content and meaning of variations in statistical indices from site to site.

aproape 1500 figurine pentru un sit de 5 ha; pentru o așezare cu 50 locuințe și 100 gropi, o cantitate minimă de figurine prognozată ar fi de 535 figurine doar pentru complexele propriu-zise, fără a ține cont de stratul de cultură și diversele materiale din spațiul dintre complexele arheologice.

După această scurtă prezentare a datelor cantitative privind contextul descoperirii figurinelor și cantitatea lor pe siturile etapei Cucuteni A, se impune o trecere în revistă a situațiilor contextuale întâlnite în principalele situri cercetate, urmând ca la finalul subcapitolului să încercăm a explica conținutul și valoarea diferențelor în indici statistici de la sit la sit.

Astfel, pentru situl de la Cucuteni-*Cetățuia* (jud. Iași, România) sunt disponibile date despre contextul a 30 figurine, toate provenind din două locuințe de suprafață (Petrescu-Dîmboviţa, Văleanu 2004). Una dintre aceste locuințe se remarcă printr-o cantitate mare de figurine, cu număr de 22 (locuința nr. III/15). Din păcate, resturile locuinței au fost puternic deranjate de complexe mai târzii din faza Cucuteni B; astfel, nu sunt cunoscute dimensiunile și planigrafia iar dintre amenajările interioare putem menționa doar resturile unei vetre tipice. Inventarul prelevat este unul obișnuit și constă din unelte de piatră și silex, precum și ceramică. Toate cele 22 statuete erau fragmentare, fiind însoțite și de o figurină zoomorfă.

La Drăgușeni-*Ostrov* (jud. Botoșani, România), figurine antropomorfe au fost descoperite în 18 locuințe de

Thus, at Cucuteni-*Cetăţuia* (Iaşi County, Romania), data on the context of 30 figurines are available, all coming from two surface dwellings (Petrescu-Dîmboviţa, Văleanu 2004). One of these dwellings revealed an increased number of 22 figurines (dwelling no. III/15). Unfortunately, the remains of this house were heavily disturbed by later features of the Cucuteni B phase; thus, we do not know its dimensions, partition and layout, except from the remains of a typical fireplace. The inventory is an ordinary one and consisted of stone and flint tools, as well as ceramics. All 22 statuettes were fragmentary, accompanied by a zoomorphic figurine.

At Drăguşeni-*Ostrov* (Botoşani county, Romania), anthropomorphic figurines were discovered in 18 surface dwellings (ranging from 1 to 8 items per dwelling) and 11 pits (1-9 items per pit) (Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000). The total amount of contextualized figurines is 150, including 47 figurines found in the layer outside houses or dugout features. The largest number of figurines was recovered from dwelling no. 9 (7 items), dwelling no. 16 (8 items), pit no. 15 (9 items) and pit no. 22 (7 items).

House no. 9 and pit no. 22 are part of a single complex that included the above-ground dwelling and two pits located along its southern side (no. 21 and 22). The total amount of figurines for this complex is 14, 7 coming from the house and 7 from the above-mentioned pit. In addition to the figural finds, both the house and the associated pits provided specific and interesting inventory. The house yielded adzes of

suprafață (de la 1 la 8 figurine pe locuință) și 11 gropi (1-9 figurine pe groapă) (Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000). Numărul total al figurinelor contextualizate este de 150, la statuetele din complexe adăugându-se 47 piese din strat. Cel mai mare număr de figurine a fost recuperat din locuințele nr. 9 (7 piese) și nr. 16 (8 piese), respectiv din gropile nr. 15 (9 piese) și nr. 22 (7 piese). Locuința nr. 9 și groapa nr. 22 fac parte dintr-un singur complex care includea locuința propriu-zisă și două gropi (nr. 21 și 22), localizate de-a lungul laturii sudice a acesteia; astfel, din complexul respectiv provin 14 figurine, câte șapte din locuință și groapă. Pe lângă figurine, atât locuința, cât și gropile aferente, se remarcă printr-un inventar deosebit: în locuință au mai fost găsite dălți din piatră, opt proiectile (vârfuri de lance?), 11 conuri perforate din lut, patru conuri discoidale din lut, două topoare miniaturale din lut, un cap de bovideu de dimensiuni mari modelat din lut (probabil, atașat de perete) și ceramică cu decor specific de culoare roșie pe fundal alb. Groapa nr. 22 conținea cele șapte figurine numite mai sus, iar groapa învecinată nr. 21 a furnizat mai multe conuri discoidale din lut. Colecția de conuri perforate din locuință își găsește analogii în setul miniatural de figurine, scăunele și conuri/biluțe perforate din lut de la Isaiia în etapa Precucuteni - Tripolye A (Ursulescu, Tencariu 2006), „mânerele de pensoane" din faza Cucuteni A de la Dumești (Alaiba 2007, 29) și ansamblul de statuete, biluțe perforate și toporașe miniaturale din lut de la Crkvine (Serbia) din cultura Vinča târzie (Crnobrnja 2011).

Locuința nr. 16 cu opt figurine antropomorfe se remarcă printr-o cantitate mare de piese și eboșe din corn în diverse stadii de prelucrare; în mod sigur, prelucrarea cornului reprezenta una dintre îndeletnicirile locuitorilor acestei case. Trebuie să menționăm că locuința învecinată (nr. 16 *bis*) conținea un număr mare de piese și deșeuri de fabricație din silex; astfel, ambele locuințe erau destinate realizării uneltelor.

În sfârșit, groapa nr. 15 cu nouă figurine (cel mai mare număr de statuete dintr-un complex la Drăgușeni) a fost printre cele mai bogate gropi cu material arheologic excavate pe sit, conținând ceramică bogat decorată, oase de animale, scoici, piese de silex, figurine și protome zoomorfe, plăci perforate din lut etc.

De la Scânteia-*Dealul Bodeștilor* (jud. Iași, România) au fost publicate 263 figurine, toate contextualizate (Mantu 1993). Dintre acestea, 136 piese provin din șase locuințe, 56 piese din 14 gropi (din totalul de 56 gropi cercetate), 54 statuete au fost găsite în strat și 17 *passim*. Cele șase locuințe conțineau între trei și 75 figurine; aici, se remarcă locuințele nr. 1 (75 piese), nr. 5 (24 piese), nr. 6 (14 piese) și nr. 4 (12 piese). Cele 14 gropi cu figurine conțineau câte o statuetă în 7 cazuri, 2-5 figurine în 5 cazuri, 7 statuete în groapa nr. 35 și 24 statuete în groapa nr. 21. Din păcate, complexele arheologice și inventarul acestora încă nu au fost publicate integral; cu toate acestea, o succintă trecere în revistă (Chirica, Mantu, Țurcanu 1999, 14-15) subliniază caracterul special al locuinței nr. 1 care conținea 75 figurine antropomorfe. Comparativ cu celelalte locuințe cercetate, aceasta avea o suprafață redusă (18 m²) în comparație cu 30-88 m²) și prezenta o arhitectură distinctă fără platforma tipică de lut, podeaua fiind amenajată direct pe sol. Pe lângă numeroasele figurine antropomorfe, în această locuință au fost descoperite 30 figurine zoomorfe, 7 protome zoomorfe, un vas antropomorf, un ac de cupru, 11 topoare din piatră, 4 ciocane-topoare, 13 unelte din os, fragmente de „altare-mese" și un fragment de craniu uman, precum și numeroase piese de silex și ceramică.

polished stone, eight projectile points ("spearheads"?), 11 perforated clay tokens, 4 discoid tokens made of clay, two miniature clay axes, a large bovid head modeled from clay (probably attached to the wall) and ceramics with a specific red decoration on a white background. Pit no. 22 contained the seven figurines indicated above while the neighboring pit no. 21 provided several discoid clay cones. The collection of perforated tokens from the dwelling finds its analogies in the miniature set of figurines, chairs and tokens / perforated clay balls from Isaiia dated back to the Precucuteni - Tripolye A stage (Ursulescu, Tencariu 2006), the "brush handles" from the Cucuteni A settlement of Dumești (Alaiba 2007, 29) and the ensemble of clay statuettes, perforated tokens and miniatures from Crkvine (Serbia) from the late Vinča culture (Crnobrnja 2011).

House no. 16 with 8 anthropomorphic figurines is notable for the large quantity of antler tools and blanks displaying various processing stages. Definitely, working of antler was one of the tasks of the inhabitants of this house. It should be mentioned that the neighboring dwelling (no. 16 *bis*) contained a large amount of flint tools and production waste; thus, production of tools was one of the main activities of the inhabitants of both houses.

Finally, pit no. 15 with 9 figurines (the largest number of statuettes found in a single feature at Drăgușeni) was one of the richest dugout features from the site, containing expressive pottery, animal bones, shells, flints, figurines, zoomorphic *protomae* and perforated clay plates.

From Scânteia-*Dealul Bodeștilor* (Iași County, Romania), an assemblage of 263 figurines has been reported, all of them with contextual information (Mantu 1993). 136 items come from 6 houses, 56 items from 14 out of the total 56 investigated pits, 54 statuettes were discovered in the layer and 17 figurines were stray finds. The range of figurines in dwellings varied from 3 to 75 items; here, the largest assemblages came from houses no. 1 (75 items), no. 5 (24 items), no. 6 (14 items) and no. 4 (12 items). As regards the pits, a single figurine has been found in 7 cases, 2-5 figurines in 5 cases, 7 statuettes have been discovered in the pit no. 35 and 24 items in the pit no. 21. Unfortunately, the archaeological features and their inventory have not yet been fully published; however, a brief description (Chirica, Mantu, Țurcanu 1999, 14-15) emphasizes the special character of dwelling no. 1 which contained 75 anthropomorphic figurines. Compared to other investigated houses, it had a reduced size (18 m² compared to 30-88 m²) and displayed a distinct architecture without the typical clay platform, the floor plastering was applied directly on the ground. In addition to the numerous anthropomorphic figurines, the remains of this house provided an abundant inventory that included 30 zoomorphic statuettes, 7 zoomorphic *protomae*, one anthropomorphic vessel, a copper needle, 11 stone axes, 4 hand-hammers, 13 bone pointed tools, fragments of "altar-tables" and a fragment of human skull as well as flints and pottery.

canu 1999, 14-15) scoate în evidență caracterul special al locuinței nr. 1, cu 75 figurine antropomorfe. Astfel, locuința respectivă avea dimensiuni mai mici față de celelalte case investigate (18 m² față de 30-88 m²) și prezenta un alt tip de construcție, fără platformă de lut, cu lipitura podelii aplicată direct pe sol. Pe lângă numeroasele figurine antropomorfe, dintre dărâmăturile locuinței a fost recuperat un abundent inventar ce includea 30 de statuete zoomorfe, șapte protome zoomorfe, un vas antropomorf, un ac de cupru, 11 topoare din piatră, patru percutoare, 13 împungătoare de os, fragmente de „mese-altar" și un fragment de calotă craniană umană, la care se adaugă piese de silex și ceramică.

De la Dumești-*Între Pâraie* (jud. Vaslui, România) (Maxim-Alaiba 1983-1984; Alaiba 2007) pot fi contextualizate 21 figurine, dintre care 18 provin din locuințe de suprafață și trei din gropi. O situație interesantă a fost investigată în locuința nr. 1, cu dimensiunile păstrate de circa 5×6 m, unde au fost descoperite 12 figurine antropomorfe, șase masculine și șase feminine, aparent din cadrul unui set sau ansamblu. Din păcate, cercetările locuinței respective au avut un caracter de salvare și plastica a fost extrasă de sub nivelul apei, nefiind posibilă documentarea exactă a poziției *in situ* a statuetelor; figurinele au fost descoperite de un muncitor care a comunicat că ele zăceau „la rotund", pe un perimetru restrâns (Maxim-Alaiba 1983-1984, nota 3). Locuința se caracteriza printr-o cantitate mare de ceramică, lipsa aproape completă a unelte-

From Dumești-*Între Pâraie* (Vaslui County, Romania) (Maxim-Alaiba 1983-1984; Alaiba 2007) 21 figurines are contextualized, 18 of which came from surface dwellings and 3 from pits. An interesting situation was encountered in the dwelling no. 1 (preserved dimensions of about 5×6 m), where the 12 anthropomorphic figurines recovered, 6 male and 6 female, apparently built a kind of set or "ensemble". Unfortunately, the investigation of the respective house had a rescue character and the figurines have been extracted from below the water level, without a proper documentation of their positions *in situ*. The worker who discovered them reported that the items were laying in a "circular" layout, on a narrow area (Maxim-Alaiba 1983-1984, note 3). The house was characterized by a large quantity of ceramics, the almost complete lack of tools and the presence of a coarse vessel with two relief-modelled human representations.

It is worth mentioning the context of other two figurines from Dumești, found in a pit related to the house no. 3, considered to be a workshop for pottery production. The pit contained a fragmentary male and an entire female figurine; both were apparently facing east (Alaiba 2007, 23).

A non-uniform distribution of anthropomorphic figurines was also documented at the site with the largest investigated surface: Truşeşti-*Ţuguieta* (Botoşani county, Romania). Here, investigations on an area of about 30000 m² led to the discovery of 93 dwellings, 188 pits and 2 ditches re-

lor și prezența unui vas grosier cu două reprezentări umane modelate în basorelief.

Merită să menționăm și contextul altor două figurine de la Dumești, găsite într-o groapă aferentă locuinței nr. 3 (considerată a fi atelier de producere a ceramicii). Din groapă a fost recuperată o figurină masculină fragmentară și alta feminină întreagă; ambele ar fi fost așezate cu fața spre răsărit (Alaiba 2007, 23).

O distribuție neuniformă a plasticii antropomorfe a fost documentată și pe situl cu cea mai mare suprafață investigată: Truşeşti-*Ţuguieta* (jud. Botoșani, România). Aici, pe o arie de circa 30000 m² au fost decopertate 93 locuințe, 188 gropi și două șanțuri aferente locuirii din etapa Cucuteni A; astfel, așezarea ar fi fost cercetată în întregime în sensul investigării tuturor locuințelor de suprafață (Petrescu-Dîmbovița et al. 1999). Figurine antropomorfe au fost depistate în 38 locuințe, nu mai mult de cinci piese pe locuință, și doar în 14 din cele 188 gropi, în 13 cazuri fiind vorba despre câte o figurină pe groapă. Un caz special îl reprezintă groapa nr. 40 care se remarcă prin abundența materialului arheologic. Pe lângă cele 17 statuete antropomorfe, ea conținea unelte din piatră și materii dure animale, multiple recipiente ceramice de diverse forme, protome și figurine zoomorfe, diverse miniaturi și un fragment dintr-un obiect în formă de *phallus*.

La Hăbășești-*Holm* (jud. Iași, România) (Dumitrescu et al. 1954), sit săpat de asemenea integral, figurine antropomorfe au fost descoperite în

lated to the Cucuteni A occupation; thus, the settlement would have been fully investigated at least in regard to the above-ground dwellings (Petrescu-Dîmboviţa et al. 1999). Human figurines were found in 38 houses, no more than 5 items per dwelling, and only in 14 of the 188 unearthed pits. Thirteen of these pits contained a single figurine. A special case is represented by pit no. 40 which is noticeable by the abundance of archaeological material: in addition to the 17 anthropomorphic statuettes, it contained stone tools and implements of hard animal tissues, multiple ceramic vessels of various shapes, zoomorphic figurines and *protomae*, various other miniatures and the fragment of a *phallus*-shaped object.

At Hăbăşeşti-*Holm* (Iaşi county, Romania) (Dumitrescu et al. 1954), another entirely excavated settlement, anthropomorphic figurines were discovered in at least 7 of the 44 dwellings; unfortunately, no exact data on the number of statuettes from each house were published. As regards the pits, figurines were identified in 13 out of the total number of 85 features, in most cases 1-3 figurines per pit, except for the pit no. 36 which contained 21 items.

We cannot conclude this brief presentation of the context of discovery of the Cucuteni A - Tripolye B1 anthropomorphic figurines without mentioning the discoveries of the so-called human "busts" from a few sites on the territory of Romania. Even if these human representations are larger in size and cannot be included in the category of miniature anthropomorphic plastic art that are the

cel puțin șapte din cele 44 locuințe; din păcate, nu au fost publicate informații detaliate cu privire la cantitatea statuetelor din fiecare locuință. În ceea ce privește gropile, figurine au fost identificate în 13 din numărul total de 85 complexe, în majoritatea cazurilor câte una-trei figurine per groapă, cu excepția gropii nr. 36, care conținea 21 piese.

Nu putem încheia prezentarea succintă a contextului de descoperire a plasticii antropomorfe Cucuteni A fără a menționa descoperirile de așa-numite „busturi" umane din câteva situri de pe teritoriul României. Chiar dacă aceste reprezentări umane au dimensiuni mai mari și nu pot fi incluse în categoria plasticii antropomorfe miniaturale care constituie subiectul prezentei lucrări, condițiile de descoperire și planigrafia locuințelor cu „busturi" pot fi relevante pentru o mai bună înțelegere a contextului statuetelor mici, obișnuite.

Vom începe cu situl unde au fost realizate cele mai multe descoperiri de acest fel, Trușești (Petrescu-Dîmbovița et al. 1999). Aici, reprezentări antropomorfe de dimensiuni mari au fost descoperite în opt locuințe:

– în locuința nr. 24 (45 m²) au fost cercetate mai multe instalații din lut cu caracter special, printre care menționăm o „fațadă" ce prezenta, la partea superioară, busturile a două personaje antropomorfe, de înălțimi diferite, cu capetele în formă de cupă, înzestrate cu câte un pandantiv. În partea centrală, instalația era prevăzută cu un orificiu, lângă care au fost modelate mai multe coloane. Inventarul locuinței este unul sărăcăcios, fiind amintite doar câteva fragmente ceramice;

– două alte busturi antropomorfe au fost prelevate din locuința nr. 38, ce avea o suprafață de circa 28 m². Unul dintre acestea avea decor incizat în timp ce celălalt, fragmentar, de dimensiuni mai mari, avea decor adâncit pe fața interioară; de la această ultimă figură s-au păstrat corpul și picioarele despărțite. Inventarul locuinței includea resturi ceramice și câteva unelte din piatră și os;

– în locuința nr. 40 (45 m²) a fost găsită o placă din lut amestecat cu pleavă, de formă trapezoidală, cu trei capete antropomorfe (sau un cap și brațe ridicate) pe partea superioară. Inventarul locuinței conținea mai multe vase ceramice, unelte și o figurină zoomorfă;

– în locuința nr. 42 cu dimensiunile de 48 m² au fost găsite fragmente din bustul unui idol mare cu decor adâncit, amplasat în colțul de sud-vest al construcției. În rest, locuința se remarcă printr-un inventar sărăcăcios;

– mai departe, în locuința nr. 60, de dimensiuni mari (106,25 m²), a fost găsit un idol antropomorf cu capul în formă de recipient și lungimea de 46 cm, realizat din lut cu amestec de pleavă, situat pe platforma de lut, la cca 1 m distanță de o vatră. În apropierea idolului au fost cercetate resturile unei instalații patrulatere cu două compartimente. Din inventarul locuinței menționăm mai multe vase ceramice și un topor de piatră;

– în locuința nr. 61 (60 m²), lângă peretele despărțitor, a fost decopertată o parte dintr-o vatră, lângă care au fost găsite părțile superioare din două statuete antropomorfe de dimensiuni

subject of this catalogue, the conditions of discovery and the layout of dwellings with large-sized figures may also be relevant for a better understanding of the context and meaning of small, ordinary statuettes.

We will start with the site where most such discoveries were made, Truşeşti-*Ţuguieta* (Petrescu-Dîmboviţa et al. 1999). Here, large anthropomorphic representations have been discovered in eight dwellings:

– In dwelling no. 24 (area 45 m²) were investigated several clay installations, among which we mention a "facade" that rendered, at the top, the busts of two anthropomorphic characters, of different heights, with cup-shaped heads, each figure endowed with a pendant. In the central part, the installation was provided with an orifice, next to which several "pillars" have been shaped. The inventory of the house is poor, with only a few ceramic fragments mentioned;

– Two other anthropomorphic busts were discovered in dwelling no. 38, which had an area of about 28 m². One of them was ornamented with incisions while the other, of larger size, had decoration on its inner side. This latter figure was fragmented with just the body and the legs preserved. The inventory of the dwelling included pottery shards as well as several stone and bone implements;

– In dwelling no. 40 (45 m²) a trapezoidal slab has been found, modelled of clay with chaff admixture. Three anthropomorphic heads (or a head with two raised arms) were depicted on its top. The house yielded several ceramic vessels, some tools and a zoomorphic figurine;

– Fragments from the bust of a large anthropomorphic figure with incised decoration have been found in the dwelling no. 42, which had an area of 48 m². The item was located in the south-western corner of the house. Otherwise, the dwelling is characterized by a poor inventory;

– Further on, in the large dwelling no. 60 (106.25 m²), a large human figure with a cup-like head was found on the clay platform, at a distance of 1 m from a fireplace. It was 46 cm high and has been shaped of clay with chaff admixture. A rectangular, two-compartment clay bin was located nearby. The inventory of the dwelling included several ceramic vessels and a stone axe;

– In dwelling no. 61 (area of 60 m²), the fragment of a fireplace has been unearthed near the partition wall. Next to it, upper parts of two large anthropomorphic figures have been discovered, located at a distance of 1.5 m from each other. Several more peculiar installations (considered to be "altars" and "worship tables") were investigated in this house. The inventory of the dwelling included several vessels, an antler adze and a miniature clay cone;

– A possible cup-shaped head of a large anthropomorphic figurine was discovered in the house no. 69 (area 35 m²). The house was also equipped with a fireplace and had several ceramic vessels in its inventory;

– Inside the house no. 84 (area 54 m²) were investigated two fireplaces and two fragments of large anthropo-

mari, aflate la distanță de 1,5 m unul de celălalt. În aceeași locuință au fost cercetate mai multe amenajări, printre care fragmente de instalații (considerate altare și mese de cult). Inventarul includea mai multe vase, o daltă din corn și un con miniatural de lut;

– un posibil cap în formă de recipient al unei figurine antropomorfe de mari dimensiuni a fost descoperit în locuința nr. 69 (arie 35 m²). Locuința mai era înzestrată cu o vatră și avea în inventar câteva vase ceramice;

– în interiorul locuinței nr. 84 (arie 54 m²) au fost cercetate două vetre și două fragmente de idoli mari asociate cu un recipient tronconic fragmentar. Inventarul locuinței era alcătuit din câteva unelte de piatră, mai multe vase și trei figurine antropomorfe de dimensiuni mici.

Interesantă este dispunerea celor opt locuințe pe planul general al așezării: ele formează două aglomerări clare, una în partea centrală a sitului (locuințele nr. 24, 38, 40 și 42) și alta în partea de est, pe perimetrul unui spațiu liber care corespunde punctului de acces pe sit (fig. 14).

În cadrul săpăturilor recente de la Scânteia a fost cercetată o locuință cu etaj, nr. 14 (Drummer et al. 2019; Lazarovici et al. 2019), cu dimensiunile de 71,5 m². Locuința avea mai multe elemente arhitecturale remarcante, cum ar fi ferestrele și anumite instalații, unele dintre ele cu caracter special. Se remarcă, astfel, resturile unei instalații de mari dimensiuni, considerată a fi altar cu două bucranii și un bust antropomorf, aparent montat pe un suport

morphic figures associated with a fragmentary truncated clay container. The house inventory consisted of several stone tools, several vessels and three small anthropomorphic figurines.

Interesting is the arrangement of the eight dwellings described above on the general plan of the settlement: they build two clearly distinguishable agglomerations, one in the central part of the site (dwellings no. 24, 38, 40 and 42) and another in its eastern sector, on the perimeter of a "plaza" which corresponded to the point of access to the settlement (fig. 14).

The new excavations from Scânteia resulted in the investigation of the two-storey dwelling no. 14 (Drummer et al. 2019; Lazarovici et al. 2019), with an area of 71.5 m². The house had several noteworthy architectural elements, such as windows and certain installations, some of them of special character. Thus, notorious is the discovery of a large installation, considered to be an altar with two *bucrania* and a fragmented large anthropomorphic figure, apparently mounted on a wooden stand. The figure had the discoid head, the neck and shoulders fully preserved, with the rupture passing diagonally over the chest area. It was made of clay with chaff admixture (?) and had a reddish color after firing. It is noteworthy that, as at Truşeşti, the house no. 14 is located on the perimeter of a free space, this time located in the center of the settlement, approximately on the same axis as the point of access onto the site, identified by means of geophysical survey (see also Mischka et al. 2016, figs. 4-5).

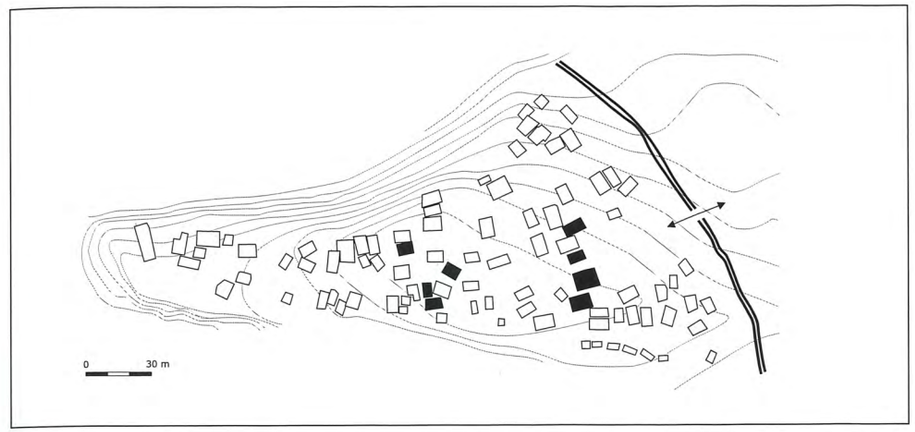

Fig. 14. Planul așezării de la Truşeşti cu indicarea locuințelor cercetate (poligoane albe) și a locuințelor cu descoperiri de idoli de dimensiuni mari (poligoane negre). Săgeata indică punctul de acces pe sit. Redesenat după Petrescu-Dîmbovița et al. 1999.
Fig. 14. Truşeşti settlement plan with the indication of burnt dwellings (white polygons) and dwellings containing large anthropomorphic figures (black polygons). The arrow indicates the access point on the site. Redesigned after Petrescu-Dîmbovița et al. 1999.

din lemn. Bustul prezintă capul discoidal, gâtul și umerii, păstrate integral, cu ruptura trecând diagonal peste zona toracelui și a fost realizat din pastă cu amestec de pleavă (?), ars la roșu-cărămiziu. Menționăm că, asemenea situației de la Truşeşti, locuința nr. 14 este amplasată în perimetrul unui spațiu liber, de această dată situat în centrul așezării, aproximativ pe același ax cu punctul de acces pe sit identificat în baza prospecțiunii geofizice (vezi și Mischka et al. 2016, fig. 4-5).

La Mărgineni (jud. Bacău, România) a fost cercetată o locuință cu inventar special, considerată a fi sanctuar. Asemenea locuinței nr. 1 de la Scânteia, aceasta avea dimensiuni reduse (21,7 m²) și nu era construită pe obișnuita platformă pe bârne, iar podeaua era reprezentată de un strat de lutuială apli-

At Mărgineni (Bacău County, Romania) a dwelling with special inventory, considered to be a sanctuary, was investigated. Like the above-mentioned house no. 1 from Scânteia, it had a small size (21.7 m²) and its construction did not imply the usual platform erected on wooden beams. The floor plaster of the dwelling was applied directly on the natural soil. Unlike the Scânteia case, the inventory was a very poor one except from two special discoveries: a Vidra-type copper axe mount in the floor plaster and a small oven near which a large anthropomorphic cup-shaped head modelled on a circular base was found, collapsed on the floor, with the face pointing downwards (Monah 1997, 36-37). The head was attached to the base with the help of a thin wooden stick. Obviously, the entire anthro-

cat direct pe solul natural. Spre deosebire de Scânteia, inventarul locuinței era unul deosebit de sărăcăcios, remarcându-se, însă, prin două descoperiri speciale: un topor-ciocan de aramă de tip Vidra, prins în lutuiala podelii, și un mic cuptor în apropierea căruia, prăbușit pe podea cu fața în jos, se afla un cap antropomorf pe soclu circular, cu creștetul modelat în forma unei cupe (Monah 1997, 36-37). Capul era fixat de soclu cu ajutorul unui suport subțire de lemn, întreaga instalație antropomorfă fiind inițial montată pe bolta cuptorului. Pasta din care a fost confecționată piesa era una grosieră, cu amestec de pleavă.

În nivelul Cucuteni A de la Izvoare (jud. Piatra Neamț, România) (Vulpe 1957, 230-231) a fost găsit un fragment din trunchiul unui idol de mari dimensiuni realizat din lut cu amestec de pleavă. Fragmentul provine din zona toracelui, cu două calote puțin proeminente indicând sânii. Piesa face parte din inventarul unei locuințe arse, cercetate parțial; aceasta mai conținea câteva greutăți din lut, ceramică, figurine antropomorfe și zoomorfe.

Recapitulând, datele acumulate din săpături arheologice la momentul actual ne permit să facem următoarele generalizări privind contextul de descoperire al figurinelor antropomorfe pe siturile etapei Cucuteni A:

– figurinele antropomorfe miniaturale au fost descoperite în toate tipurile de complexe cu o prezență masivă în strat și interspațiul dintre locuințe;

– în contrast, figurinele (busturile) antropomorfe de dimensiuni mari au fost găsite exclusiv în locuințe. La Trușești și Scânteia, locuințele respective erau situate în centrul sitului sau pe perimetrul unui spațiu liber ce corespundea punctului de acces pe respectivele așezări. Nu excludem ca acest spațiu liber să fi avut rol comunitar, integrativ;

– în mai multe cazuri poate fi remarcat numărul mare de figurine găsite în locuințele și gropile cu inventar bogat. Aici, prezența masivă a statuetelor corelează cu cantitatea general înaltă a descoperirilor;

– unele dintre locuințele cu inventar special și număr mare de figurine antropomorfe miniaturale (locuința nr. 1 de la Scânteia) sau bust antropomorf masiv (locuința de la Mărgineni) erau de dimensiuni reduse și nu prezentau resturi de platformă;

– există situri cu o cantitate medie de figurine pe locuință mai înaltă decât în alte așezări (Scânteia);

– cele două situri săpate integral (Hăbășești și Trușești) prezintă atât afinități în distribuția plasticii (nr. mediu de figurine pe locuințe și gropi, prezența în fiecare caz a câte o groapă cu o cantitate înaltă de statuete), cât și diferențe clare (lipsa completă a figurilor antropomorfe masive la Hăbășești);

– pentru etapa Cucuteni A, putem vorbi dacă nu despre „temple" *stricto sensu* (vezi și Lichter 2014), atunci despre locuințe cu inventar special și/sau amenajări interioare cu elemente antropomorfe, cu rol comunitar.

O „societate a figurinelor"

Datele despre prezența podoabelor pe figurinele antropomorfe, prezentate

pomorphic installation was initially mounted on the dome of the oven. The item was modelled out of coarse clay with admixture of chaff.

In the Cucuteni A layer at Izvoare (Piatra Neamţ County, Romania) (Vulpe 1957, 230-231), the trunk of a large anthropomorphic figure was found, made of clay with chaff admixture. The fragment depicts the chest area, with breasts rendered as two slightly protruding knobs. The item comes from the inventory of a partially investigated burnt dwelling which also contained several clay weights, pottery, anthropomorphic and zoomorphic figurines.

Summarizing, the data accumulated from archaeological excavations to the present time allow us to make the following conclusions regarding the context of the discovery of the anthropomorphic figurines on the Cucuteni A sites:

– Miniature anthropomorphic figurines were discovered in all types of features with a massive presence recorded for the cultural layer and the interdwelling space;

– In contrast, large anthropomorphic figures were found exclusively in above-ground dwellings. At Trușești and Scânteia, the respective dwellings were located in the center of the site or on the perimeter of a free space corresponding to the access point onto the respective settlements. We do not exclude that this free space had an assembly, integrative function;

– In many cases, a large quantity of figurines is contained in houses and pits with rich inventory. Here, the massive presence of the statuettes correlates with the generally high amount of artifacts found in the respective features;

– Some of the houses with special inventory and a high number of miniature anthropomorphic figurines (dwelling no. 1 from Scânteia) or a large anthropomorphic figure (the dwelling from Mărgineni) had a reduced size and did not display the usual platform remains, unlike the other dwellings investigated at the respective sites;

– There are sites with the average number of figurines per dwelling higher than on other settlements (Scânteia);

– The two completely excavated sites (Hăbășești and Trușești) display both similitudes (like the average quantity of figures on dwellings and pits, the presence in each case of a pit with a high amount of statuettes) and differences (complete lack of massive anthropomorphic figures in Hăbășești) in the patterns of figurines' distribution;

– For the Cucuteni A stage, we can postulate the existence if not of "temples" *stricto sensu* (see also Lichter 2014), then of dwellings with special inventory and/or inner installations with anthropomorphic figures, which had a communitarian function.

A "society of figurines"

Some of the data presented above suggest the existence of a certain hierarchy among the Cucuteni A anthropomorphic figurines, especially discernable from the analysis of the depictions of adornments, garments or accessories, which are rendered on a pretty limited assemblage of statuettes. Moreover, as

mai sus, sugerează o ierarhie a statuetelor, ținând cont de faptul că majoritatea lor rămân totuși lipsite de reprezentări ale bijuteriilor. Mai mult decât atât, după cum am arătat mai sus, chiar și printre figurinele cu podoabe există unele care posedă un set mai elaborat. Interesantă este și asocierea frecventă a brâului și diagonalei cu figurinele masculine. Or, dacă ar fi să discutăm structura unei „societăți a figurinelor", datele prezentate mai sus ne-ar oferi imaginea unei societăți ierarhizate în care poziția socială a individului era comunicată celor din jur prin afișarea sau lipsa anumitor accesorii. În această societate poate fi evidențiat un grup de personaje masculine cu insigne precum brâul și diagonala, care în multe alte perioade istorice sunt asociate cu o singură pătură socială – a războinicilor.

În ce mod această ierarhie poate reflecta prezența unei stratificări și a unei inegalități în societatea „reală" cucuteniană? Deocamdată, nu putem oferi un răspuns final la această întrebare întrucât ne aflăm încă departe de înțelegerea structurii sociale a comunităților Cucuteni A. Totuși, vom menționa că perioada respectivă prezintă câteva trăsături care pot semnala o segregare a societății, o anumită situație de criză care ar fi accelerat creșterea gradului de inegalitate, dar și evidențierea unui grup social implicat în gestionarea conflictelor. Ne referim aici la densitatea mare a așezărilor în arealul vestic al culturii, între Carpați și Prut, amplasarea siturilor în locuri înalte, greu accesibile, frecvența înaltă a fortificațiilor, apariția depozitelor de obiecte de prestigiu (vezi și Манзура 2000; Manzura 2005). Desigur, densitatea mare a așezărilor a determinat creșterea gradului de competiție pentru resurse care, probabil, nu se manifesta întotdeauna pașnic, așa cum o sugerează și numărul mare al așezărilor fortificate. Or, o situație de conflict presupune un control asupra distribuției resurselor, care rezultă în creșterea inegalității sociale și implică un discurs al puterii, manifestat în acumularea obiectelor cu valoare înaltă. Pentru etapa Cucuteni A, această acumulare este materializată în depozitele de obiecte de prestigiu, care conțin varii podoabe și unelte din cupru sau aur.

Pe un fundal mai larg, procesele din societatea cucuteniană corespund tendințelor generale din eneoliticul sud-est european, unde adoptarea și răspândirea metalurgiei cuprului acompaniată de alte inovații tehnice (vezi Lichardus 2001; Guilane 2007; Chapman et al. 2006) a rezultat în creșterea inegalității sociale (Hansen 2018; Windler et al. 2013), manifestată, printre altele, prin apariția anumitor obiecte care materializează discursul puterii și prestigiului în societățile epocii cuprului. Acest proces poate fi bine observat la Dunărea de Jos, în complexul cultural Kodžadermen - Gumelnița - Karanovo VI, contemporan cu etapa Cucuteni A. Aici, spectrul reprezentărilor înaltului statut social este destul de larg, incluzând diverse obiecte din lut, piatră, scoici sau metale[7].

[7] Vezi, de exemplu, Müller 1997; Manzura 2003; Манзура, Орлова 2010; Hansen 2013.

we mentioned above, even among the figurines with adornments there are some which display a more sophisticated set than others. Also interesting is the frequent association of the belt and the shoulder-belt with the male figures. Thus, if we may discuss the composition of a "figurine society", the Cucuteni A evidence would render us the image of a hierarchical structure in which the individual's social position was communicated to others through displaying certain accessories (or absence of any). In this society one could highlight a group of male characters with specific insignia such as the belt and shoulder-belt, which in many other historical periods are associated with a specific social stratum – the one of the warriors.

To what extent may this hierarchy of figurines reflect the presence of a stratification within the "real" Cucuteni-Tripolye society? For this moment, we cannot firmly answer this question since we are still far from understanding the social structure of the Cucuteni A communities. However, it should be mentioned here that this very period displays some characteristics that may signal a segregation of the society, a certain crisis situation that would increase the degree of social inequality and suggest the existence of a certain social group involved in conflict management. We refer here to the high density of settlements in the western area of culture, between the Carpathians and Prut, the frequent location of sites on naturally protected elevations, difficult to reach, the high number of fortified settlements and the deposition of sets of valuable, prestigious objects (see also Манзура 2000; Manzura 2005). The high density of settlements certainly increased the level of competition for resources, which probably did not always manifest peacefully, taking into account the large number of fortified settlements. However, a conflict situation involves a control over the distribution of resources, which results in the increase of social inequality and implies the development of a power discourse, manifested in the accumulation of valuable items. For the Cucuteni A stage, this accumulation is materialized in the deposits of prestigious objects, which contain various ornaments and tools made of shell, copper or gold.

On a broader background, the processes from the Cucutenian society correspond to the general trends recorded for the South-East European Copper Age, where the adaptation and diffusion of copper metallurgy accompanied by other technical innovations (see Lichardus 2001; Guilane 2007; Chapman et al. 2006) resulted in the increase of social inequality (Hansen 2018; Windler et al. 2013) manifested, among others, in the emergence of certain objects that materialize the discourse of power and prestige within the Chalcolithic societies. This process can be well observed in the Lower Danube area, in the cultural complex Kodžadermen - Gumelniţa - Karanovo VI, contemporary with the Cucuteni A stage. Here, the spectrum of the insignia of high social status is quite wide, including various objects of clay, stone, shells or metals[7].

[7] See, for example, Müller 1997; Manzura 2003; Манзура, Орлова 2010; Hansen 2013.

Lipsa necropolelor la comunitățile Cucuteni A - Tripolie B1 face dificil demersul unei analize sociale, arheologii neavând oportunitatea să observe structura inventarului funerar și repartizarea acestuia pe grupuri de sex sau vârstă. În aceste condiții, abordarea socială a figurinelor ca reprezentări miniaturale, chiar și distorsionate, ale unei lumi ce nu ne-a lăsat indicii directe privind structura sa socială, poate reprezenta o sursă valoroasă de informații. Viitoarele cercetări ale fenomenului plasticii antropomorfe trebuie să fie axate tocmai pe acest aspect.

The lack of Cucuteni A - Tripolye B1 necropolises makes the analysis of this society difficult, since archaeologists do not have the opportunity to observe the structure of the funeral inventory and its relation to certain sex- or age-based groups. In these conditions, the social approach to the analysis of figurines as miniaturized, though distorted, representations of a world that has not left us any direct indications regarding its social structure, may represent a valuable source of information. We expect that future research on the phenomenon of anthropomorphic plastic art shall be focused specifically on this problem.

Capitolul III

COLECȚII

Chapter III

COLLECTIONS

1. Cuconeștii Vechi I, comuna Cuconeștii Noi, raionul Edineț.

Așezarea din etapa Cucuteni A_3 se află în punctul *Stânca lui Harascu* și este amplasată pe un promontoriu format de malul stâng al Prutului și al afluentului de stânga al acestuia, Racovățul Sec, la 0,5 km spre est de localitatea eponimă și la 22-25 m de la talveg (Lat 47°57'8.54"N Long 27°11'3.94"E Alt 100 m, conform Google Earth). A fost descoperită de către frații Nicolae și Ion Moroșanu în anul 1925. Estimativ, suprafața așezării constituie 15 ha, iar în partea sudică este fortificată cu un dublu sistem defensiv – două șanțuri și două valuri. Situl a fost cercetat de V.I. Marchevici în anii 1973-1976, pe o suprafață totală de aproximativ 818 m², fiind degajate patru locuințe de suprafață și un semibordei (Marchevici 1997, 81).

Locuințele de suprafață au fost sesizate la o adâncime între 60 și 90 cm de la nivelul actual al solului, aveau formă rectangulară și următoarele dimensiuni: locuința I – 56 m²; locuința II – 97,75 m²; locuința III – 67,2 m²; locuința IV – 40,8 m²; locuința semibordei – 5×6 m. Toate construcțiile s-au păstrat deosebit de bine, putând fi observate amprentele bârnelor, ale nuielelor și direcția acestora (Marchevici 1997, 81;

1. Cuconeştii Vechi I, Cuconeştii Noi commune, Edineț district.

The Cucuteni A_3 stage settlement *Stânca lui Harascu* is located on a promontory formed by the left bank of the Prut River and its left tributary, Racovățul Sec, 0.5 km east of the eponymous village and at a distance of 22-25 m from talweg (Lat 47 ° 57'8.54 "N Long 27 ° 11'3.94" E Alt 100 m, according to Google Earth). It was discovered by brothers Nicolae and Ion Moroşanu in 1925. It is estimated that the area of the settlement is 15 ha, and in the southern part it is fortified with a double defensive system consisting of two ditches and two ramparts. The site was researched by V.I. Marchevici in 1973-1976, on a total area of about 818 m², where four surface dwellings and a semi-dugout one were found (Marchevici 1997, 81).

The surface dwellings were noticed at a depth between 60 and 90 cm from the current ground level, they had a rectangular shape and the following dimensions: dwelling I – 56 m²; dwelling II – 97.75 m²; dwelling III – 67.2 m²; dwelling IV – 40.8 m²; the semi-dugout – 5×6 m. All the constructions are very well preserved, which allowed to observe the traces of logs, of twigs and their direction (Marchevici 1997, 81;